

НА КОСОВУ

— ПИСМО —

Скопље, 5. септембра 1900.

Српкињо, сестро моја!

А где сам ти јуче и јутрос била, Српкињо, сестро моја, знаш ли?

Била сам ти на пољу
Косову!...

Косово!

Косово је гробница
јунака српских, гроб кру-
не Лазарева.

Нећеш зајецати кад
доћеш на Косово лепо по-
ље равно само ако ниш
Српкиња. Нећеш пролити
кишом сузе кад угледаш
Грачаницу красну цркву
белу онда, ако те није Срп-
киња млеком задојила.

Косово!!

По Косову сам хо-
дила јуче, плачући за цар-
ством српским.

Косово!!

Косовом сам брала
цвеће јутрос, лијући сузе
за крвљу из које је оно
понишло.

А у красној цркви

Грачаници, задужбини
славних Немањина, уже-
гла сам свећу, крстећи се,
светитељу, мученику, по-
следњем цару нашем, и
светитељима, мученицима,
јуначкој војсци последње-
га нам цара. И ужегох
једну, молећи се Богу прав-
де, љубави и милости, за
срећу наше браће и сестара што цвиле у ропству, стењу
под јармом тешким.

Косово!

Није ли Србину Косово, што хришћанину гроб
Христов?

Кажу, Српкињо, сестро моја?

Христос умре на крсту за спас човечанства. Ко-
совски јунаци пролише крвљу на Косову за крст часни
и за веру своју...

На Косову сам била сирџ и јутрос, а душа је моја
ишла, летела у прошлост. Угледала је Косово оно, прошло,
видела је крв.

Крв! А сада сузе, много, море суза, што се про-
ливају већ шесто столеће.
И моје се сузе мешају с
њима. Љубим земљу пато-
пљену крвљу српском и
јецам...

На Косову сам, а ду-
ша ми лети у прошлост.
Вече је. На зеленој тро-
скот-трави седи мајка. На
мајчине груди наслонило
је главу своју чедо. Убли-
зини мучи малена црква;
до цркве мучком стоји онала
кула једна... Пуста!...

Пошетала царица Милица
Испод града бијела Крушевца,
С њоме мећу дије младе кћери,
Вукосава и дијена Мара —

пева мајка, а чедо је слу-
ша, ћути и слуша.

Ој Бога ти, кнежева војвода!
Не идеш ли са поља Косова?
Не виђе ли честитог кнеза,
Господара и мога и твога? —

ређају уста материна, на-
димљу се груди од уздаха.
И чедо уздише.

Ој Бога ми, царице Милице!
Та ја идем са поља Косова,
Ал' не виђех честитог кнеза,
Већ ја виђех кнежева зеленка,
Ђерају га по Косову Турци,
А кнез мислим да је погинуо,
А кнез мислим да је погинуо —

понављају уздрхтале усне

а очи сузе лију. Мајка плаче, успављује песмом косов-
ском мезимче. И оно плаче, не знајући за што, и крије
сузне очи на грудима материним...

Враћа ми се дух у прошлост, око гледа по Косову,
душа види ове, чује вриску кнежева зеленка, обезглав-

Ђорђе Павловић, државни саветник у пензији

љена; јеца, гледа га пуста — ћерају га по Косову Турци...

Враћа ми се дух у прошлост, око гледа по Косову, душа види све, чује вриску девет добрих коња, и лајање девет љутих лава, и кликтање девет соколова, пустих; јеца, гледа мртве Југовиће, и крај њих мајку, тврда срца...

Враћа ми се дух у прошлост, око гледа по Косову, душа види све, чује лепу Косовку девојку, где казује Орловићу Павлу, кога млада по разбоју тражи; јеца, гледа је тужну и жалосну где се теће по разбоју млада, по разбоју честитог кнеза, те преврће по крви јунаке...

И враћа се мој дух у прошлост, лети далеко, Прокунљу, двору старог Југ-Богдана; око гледа мајку Југовића, душа чује нарицање материно:

Моја руко, зелена јабуко,
Где си расла, где си устргнута!
А расла си на крвину моју,
Устргнута на Косову равном...

Слуша ми душа јецање, па и сама јеца, чује нарицање, па нариче...

Авај!...

Синоћ је небо на западу било као крв црвено. Онако је изгледало Косово, лепо поље равно, прве ноћи после крвавога боја...

Ноћ. Звезде светlucaју тужно, и месец је тужан: небо просипа летњу, ноћну росу — сузе лије...

И лију их мајке и сестре, љубе и кћери. Јер полетеше врани гаврани с Косова, с крвавог разбојишта, одмах, разлетеше се широм Српства, падаху на куле, на дворове српске, казиваху мајкама и сестрама, љубама и кћерима јаде грдне...

Прва ноћ после боја. Звезде светlucaју тужно, и месец је тужан: небо просипа летњу, ноћну росу — сузе лије...

Мртва лежи на Косову војска...

Авај!!...

Гледала сам крв свету, милу, дуго, плакала сам. А зар да будеш на гробљу, над гробином где ти је слава, слобода где ти је, па да не плачеш?

Из крви је поникло оно цвеће много, као крв црвено, по разбојишту, што у пролеће цвати, за то га тамо зову *крваво цвеће*.

Јутрос сам рано, рано ходила по разбоју честитог кнеза, и брала то свето цвеће, што ниче из крви јуначке, српске; набрала сам много, да га носим у свој зачицај, милу Србију. С гроба Христова доноси хаџије крстове, а ја ћу, ево, с гроба царства српског цвеће свето, мило, даћу га својима у своме зачицају, пека га целују, љубе. И ја сам га целивала, љубила, љубила сам га и сузе лила, моје су се сузе мешале са сузама виле са Шаре Планине.

Јесте, Срикињо, сестро моја! Оно што трепери према сунцу као бисер и драго камење по трави и цвећу на Косову лепом пољу равном, што сам јутрос дуго гледала, то није роса, то су сузе виле са Шаре Планине, и сузе нашега народа, народа српског.

Вила Шар-Планинка лети широм Српства и утире дугим, густим власима својим сузе, што се проливају за царством српским од Косова, већ шесто столеће; па долети с њима на Косово, лепо поље равно, и стреса их по Косову с власи, као ластва росу са својих крилаца; уреси њима и сваку травку, и сваки цветак, проливајући

и своје бисер-сузе, па се тада с одлахнутим срцем вине на горостасни Шар, што гледа Косово...

Шар високи, горостасни, српска планина мила, видео је све, што је било онда на пољу Косову, и гледа јаде невинене већ шесто столеће.

Видео је косовског јунака, што једанпут бритком сабљом мане, пак двадесет одсијече глава: видео је Бановић-Страхињу, и дигао поносито чело своје до неба самог,

Видео је косовског јунака, што два и два на коњу набија, преко себе у Ситницу тура: видео је Срђу Злопоглећу, и дигао поносито чело своје до неба самог.

Видео је косовског јунака, на алату коњу великоме, са крсташем у руци барјаком, што сагони Турке у буљке, и нагони на воду Ситницу: видео је Бошка Југовића, и дигао поносито чело своје до неба самог.

Али, вај! Видео је и кад се српска причешћива војска код прекрасне Самодреже цркве — спреми се за смрт: видео и грозне сузе ронио.

Видео је кнежева зеленка, пуста, ћерају га по Косову Турци: видео и грозне сузе ронио.

Све је видео Шар високи, горостасни: кад погibe Страхињићу Бане, кад погibe Косачић Иване, кад погibe Топлица Милане.

Видео је Бошка Југовића, кад сам оста на пољу Косову, крсташ му се по Косову вија...

Видео је крвцу од јунака: та доброме коњу до стрмена, до стрмена и до узенђије, а јунаку до свилена паса...

Видео је мртву војску, поломљена копча...

Видео је Милош-Обилића... Авај! Видео је и Вука Бранковића...

Шар високи, горостасни, српска планина мила, видео је онда све, и гледа јаде невинене од Косова, већ шесто столеће, па ми мјком прича тужну причу, као оно шумом и Лаб и Ситница.

И трава говори, и цвеће говори, и дрво говори, и камен говори, и земља говори: па Косову све говори, Срикињо, сестро моја, те неће ли Ситница, Лаб, Шар? Све говори овде, што је другде немо, говори мени, Срикињи, што сам дошла да целујем гроб царства српског Косово...

Ситница говори. Беласа се, тече: шумом казује јеку рањеника, тугу виле са Шаре Планине, кад је она текла мутна и крвава, проносила коње и јунаке, турске капе и бијеле чалме, красне српске бијеле клобуке... Теку, шуме и Лаб и Ситница, и сад казују, причају тужну причу, дугу, петвековну, и причаће је док је Србина и док је Косова...

Срикињо, сестро моја! Синоћ, по заласку сунца, кад се црвенило небо на западу, кад је ветар удесио песму, коју пева тамо јутром и вечером, а заталасано класје помагало му шунтањем својим, и нагињао се цвет к цвету да заједно слушају глас тужни, и сагибала се трава к земљи да с њом чује речи тужне; синоћ, кад је шетала вечерњача с месецем, ходила сам из прекрасне цркве Грачанице Приштини, а занета душа прошлосту слушала је јеку рањеника, што осташе на пољу Косову, и гледала је крв, а није се сетила страшне садашњости, крволочника, Арнаута, што се, с дугом пушком, с оружјем, вуцкају по земљи славних Немањића, као утваре, или као вуци, тражећи незајазну срцу плена; заборавила је на страх. Умрио је око гледало крв,

душа слушала јеку рањеника, усне су се мицале, шептале молитву Богу правде, љубави и милости: да се смиљује на оне што цвиле у ропству, што стењу под јармом тешким. Усне су се мицале, шептале Косовом пољем, светим местом српским, молитву Богу — слоге...

И онда, на онај црни Видов дан, заман је било мушких срца, заман јуначких мишица, кад не бејаше слоге међу браћом, једнокрпном, једноверном, међу јуначима тужнога Косова поља...

Да ли она стара, што је уранила јутрос преда ме Српкињу, сестру своју, проклиње Вука Бранковића? Не помену прошлост она с црне садашњости. Не сети се она с грдне јаве.

Јадале ми се две Косовке, стара Вучитрика и млада Приштевка, јутрос рано, у свитање, пре но што сам пошла на разбојиште; јадале ми се обе, шепатом, плачући, погледајући к Србији вашој милој, одакле спасење изгледају. Грлиле ме две сестре моје, молиле ме сузним погледима: да кажем, да причам њихне јаде грдне, где по се год српски збори, где год је Србина; да их испричам својима, свима вама у Србији вашој милој, одакле спасење изгледају.

Вучитрика, Приштевка говориле ми, јадале мисе. И још би дуго набрајале, рећале јад за јадом и злудум за злудум; казивале би још дуго чежњу своју за нечим што не познају, што нису познавале ни њихне мајке, ни бабе, ни прабабе, чежњу за оним што је мило и животињи, а то ли човеку, чежњу за слободом. Њу желе, за њом чезну; њу, милу и драгу, што је само по имену звају и познају. Јадале би ми се још, али је дошао час нашега расстанка.

Да ли су се кад год праштале овако сестре што су на једном срцу лежале, како су оне са мном? Колико љубави! Колико бола! Колико суза!...

- Збогом, сестре! У здрављу да се видимо!
- Збогом, сестро! У добру да се састанемо!
- Амин да Бог да!
- Поздравите ми све по Косову.
- Поздрави нам Србију.

Овако сам с њима јутрос рано, у свитање; а теби...

Ево ти књиге моје, писане у честитој у Македонији, где су наши стари краљевали, где се пева о Милошу и Марку, где се крсно име слави; написане у славном граду Скопљу, где нам се Душан зацарио. Ево ти књиге, Српкињо, од Српкиње, писане са срцем тужним, али и пуним

вере и наде у Бога правде, љубави и милости; пуним здања у јуначке мишице српске, у мушка срца српска, јер доста је било и плача и песме; плач одмаже, песма не помаже болеснику тешко и одавно рањено, што отвара очи кад зашуми листак, што шири зенице кад прелети тига: ослухује, жели и изгледа вилу видарицу, да му већ једном дође, да му ране вида и извиди. Ево ти књиге, па је чати и сама и са својима; чати је свакому, који год хоће да је чује, кому је Косово свето место, гроб славе и слободе.

Српкиња, сестра твоја

Ј.

ЗИМСКА ИДИЛА

Магловити зимски дане, како си невесело и тужан! Твоја се густа магла по ваздуху њаша, а сребрно ње пало је по пољима и по дрвећу шумском. Ветар ћути, не миче се с места. Он је умукнуо као онај кога је душа оста-

вила. Дрвећа су испружила своје голое грање попут неба, као што очајник пружа своје голе и мршаве руке — просећи милост! О голо дрвеће, ја ходам по твојем жутом опалом лишћу. Оно ми под погама шуми.

Чини ми се да му разумем глас: као да се јиди на своју судбину. Чини ми се, као да баца своје погледе ка теби горе, као да за тобом тужи — као што туже сиротићи самохрани, без оца, без мајке! Некоје напреже

Зграда Артиљеријске Школе

још крајње силе своје, ал' и оно већ — изумире!

Сава, густа магло, једва си провидна! Ти ми од шуме и поља мађијаш један нов, чаробан, тајанствен свет. Ја, као у опсени, назирем у томе свету неке живе духове, нека страна, и опет позната бића. Срце моје боји се и стрепи, као да очекује нешто чега се страши и за чим жуди; а душа моја и очи моје желе да продру у ту маглу, и траже да виде, да се упознају са тим страним бићима.

Ноге моје лутајући по шуми носе ме, и мени се све јасније чини — као да видим маглена тела својих рођака и пријатеља који су ме давно оставили! Близину њихову осећа душа моја!

Ја привиђам у теби, сива магло, и поколења прошлих векова: читаве народе, многе људе, краљеве, царе — Они пред мојим очима маглено гмижу, ходи... не боре се, не крваве се. Је ли магло, ти си — прошлост?...

Ја слутим твоју близину! И мене није жао што ћу се у тебе претворити. Сунце ће тебе опет у ваздух дићи. А моји сродници и пријатељи опет ће мене у теби видети и са мном се разговарати, као што се ја сада са својим пријатељима, који су ме давно оставили, виђам и разговарам.

М. КРСТИЋ.

ИЗ ШИЛЕРОВА „ВИЛХЕЛМА ТЕЛА“

ДРУГА ПОЈАВА ПРВОГ А ЧИНА

У Штајнену у Швицу, близу пред кућом Штауфахера на друму крај моста.

Вернер Штауфахер и Пфајфер из Луцерна долазе у разговор.

Пфајфер: Јест, ко што рекох, јест, господине, уз Аустрију пристат немојте, догод се како може отимат. Држите се храбро, ко и досада. Слободу стару нек вам штити Бог! (Стиска му руку и коће да оде.)

Штауфахер: Останте док ми жена дође бар — и ви сте мени вазда мио гост.

Пфајфер: Хвала! У Герзав ваља данас још. — Ма како тешко још вас нашло зло од обилести ваших тирана, сносите мушки! Лако може бит, да с' преврне и други дође цар. А јесте л' једном аустријански, Довијека сте тако остали.

(Омази. Штауфахер се спусти невесело на клупу под ливом. Тако га затече жена му Гертруда, стане уз њ и дуго га ћутке гледа.)

Гертруда: Што си ми тако, довар чољече?

Одавна већем гледам шутети,
 те ти је брига чело зворала.
 Срце ти тишти боља потајна,
 бар вјерном другу своме повјери
 и дај да тугу с товом дијели.
 (Штауфахер пружи јој руку и шут.)
 Какав ти камен срце притиште?
 Награђен труд је, цвјетљ и мање,
 спремице пуне; стада говеда
 и витких коња гојна халаша
 са планине су срећно приспјели
 на зимниште у топле кошаре. —
 Ево ти куће, замак госпоњки,
 од добре грађе скоро стесана,
 под конач вјешто, складно склопљена;
 окана доста, свјетла, сузетна;
 сликани по њој шарни грбови
 и мудре рјечи, раз њих овуда
 застаје путник, чита, диве се.

Штауфахер: Јест, стоји кућа, згодно грађена, али се њиха у темељу сва.

Гертруда: Каж ми, драги, како мислиш то?

Штауфахер: Под овом ливом сједим као сад, бескло гледам добросретњи рад, ал ето из свог замка Киснахтског дојаха ван са својом коњицом. Пред овом кућом стаде зачуђен. Ја скочим одма хитро, одано, пред њега појем, ко што приличи коме је тесар дао судску власт у земљи овој. „Чија кућа би?“ Зашта зловно, јер то добро зна. На срећу ја се хитро досјетим: „Ово је, вање, кућа царева,

на ваша, — моје кмество.“ На то он: „Ја сам ван земљи, царев намјесник, не ту, да сељак куће подиже на своју руку и да слободно живи, к'о да је земљи газда он; молити, да вам ја то забраним.“ То рекав јетко даје одјаха, ја остах болне душе, мислети, коју ми ријеч рече знеовац.

Гертруда: Домаћине и војно драги мој, би л' врсну ријеч женску послуш'о? — С поносом кћи се зовем Иверга, племића мудрог. Вузу предути, сјеласмо сестре по сву драгу ноћ, кад гоџ би дошли оцу главари и пергаменте с њиме читали царева старих, и претресали народно добро мудрим говором. Туде сам чула многу мудру рјеч, шта л' мудри мисли, добри жељкује, и на дну душе све сачувала. Па чуј ме сад и памти говор мој! Што тебе тишти, ја знам одавно. — Вану си мрзак, па би био рад нахујит теби, јер му сметах ти, те Швајцар не ће да се покори владарском дому новом, но и сад још држи вјерно страну држави, к'о што су врли преци чинили. — Вернере, је л' то? Реци, лажем ли?

Штауфахер: Јест, Геслер би ме да мож' укапио.

Гертруда: Завиди теби, јер си срећан ти, слободан чољек на свом огњишту, — а он га нема. Још од цара свог и царевине ти си овђе кмет, а својим кмеством ти си господар, ко жупан што је жуном државном, јер господара не знаш пада се, осим на небу што је један Бог. — А ван је само кући млаћи син, и нема ништа, по племићки плашит стог срећу тугу гледа повр'јеко. Одавна јаму копа под товом. — Не нахуди ти досад. — Чекаш зар, да злотвор овоје срце искажи? Паметнији је вазда хитрији!

Штауфахер: Шта вих чинио?

Гертруда: Чујдер савјет мој!

Ти знадеш добро, да на ванов плес у Швицу свак се тужи под Богом, па јамачно су тако и тамо у Унтервалдну и у жуни Урској сити насипа, јарма несносног, — јер к'о што л' Геслер овђе безочан, тако је преко Ланденвергер ван. Како риварски који пр'јеђе чуи, тако превози амо гласове о новој ванској сили и чују. Стог би требало, да вас некол'ко честитих људи тајно р'јешите, како би с' оков овај скинуо;

Ја мислим, да те Бог вас чувати
и правди вашој бити милостив. —
Из Ури каквог побру имаш ли,
коме би срце своје открио?

Штауфахер: Некаква тебе вара човјечност!

У зипци луду дјецу које рат.

Јершуда: Невиноме те небо помоћи,
Не гледај за се, само напријед!

Штауфахер:

Ми људи знамо пасти за род свој,
ал' шта те бити с вама женама?

Јершуда:

И слави смије у смрт погледат,
слободу ламчи с овог моста скок.

Штауфахер (папе јој на груди):

Ко тако срце својим називље,
тај за дом може крвцу пролити
и царске силе тај не боји се.
Смјеста ту поји Урској жуни сад,
тамо ми живи побро Валтер Фирст,
вако, к'о и ја, мисли о том он.
Онђе те бит и дични заставник
од Атингхауза, рода госпоцког,
ал' опет воји овај народ свој
и обичаје старе поштује.
Говорјемо нас три, како би с'
отресла земља љутих злотвора. —
Збогом, па гледај кућу паметно,
док нисам овђе ти се брину њом;
иш'о ко цркви, иш'о калуђер
нисувију купец за свој манастир,
приложи доста и почасти их.

Није дом скривен Штауфахеров,
по лежи украј друма главнога —
отворена су врата путнику.

(Док они одлазе према позадини, ступи на предњи крај позорнице В. Тел са Баумгартном.)

VI класа питомаца Војне Академије

Штауфахер: Кршних људи тамо знадем дост',

а и госпoде доста угледне
и мени врло вјерне, одане. (Устало).

Жено, колику буру поврати
опасних мисли у мирну ми груд!
На видик вадим своју нутрњост!
Ја што сам себи мислит бранио,
Ти, не мислећи, збориш слободно.
— Да л' си мозгала, што ти значи
сјет?

Ти дивљу борбу и оружја звек
у тиху ову зовеш долину. —
Пастир слави да се усуде
с господарем се св'јета повити,
што једва чека добар изговор,
па да напуцка чете дивљачке
војске на ову земљу сиротну,
да по њој жаре с правом полједе;
под видом неке казне праведне,
да спале наше старе повеље.

Јершуда:

Не бете ни ви руку скрстити,
Бог прегоацу даје махове!

Штауфахер:

Грозно је страхан бијес, жено, рат,
пастира које, стадо сатире.

Јершуда:

Што небо шаље, ваља сносити,
а срце добро зла не подноси.

Штауфахер: И ову нову кућу, радост сву,
бијесни, дивљи рат ће спалити.

Јершуда: За трошним благом кад бих чезнула,
ја бих га својом руком зажегла.

VIII класа питомаца Војне Академије

Тел (Баумгартну): Сад вам ја више ништа не требам.

У ову кућу хајте, она је
Штауфахера, оца пајених.
Ево га главом. Амо ходите!

(Прилазе и њему. Прокјена.)

Л.

ДВА ХАМАМА

У Бостан-махали је кућа хаџина. Зеџил је то чојек, пути! Кућа му је добра, — прођи се! Да казујем дугачко би било. Неисе. — За ову причу дости је знати, да има пеће један хаџија, Хаџи-Мухамед-ага Хаџи-Мустаф-агић, и хаџиница Паш-ханума, и хамам у кући хаџиној. Толико с хаџине стране.

С друге стране требало би знати за Салкана сарача, за његово чељаде Захиду, и његов хамам.

Куће су скоро једна уз другу, а хамами су им окренути један другоме. Вода, што би се шљевала с бањица, отјецала би једињем јендеком, у један то исти бунарић. Тако су та два хамама у близу. Само нису једнаци. Ни налик.

Хаџин је хамам озидан, изведен; са два пенџерића закриљена мушеницима. Олуци од бањице су лимени, обожени киваји, изувијани уза зид и што треба и што не треба. Под кровом и испод бањице искићен је хамам парезуцканијем тахтама, па ишаран којекаквим бојама, — има их сексен секиз... А изнутра. — На моју и вјеру и душу, не знам. Споља се не види, а хаџија ми не би дао завирити ни за живу главу.

У сарача је Салко хамам изван куће, изван крова. Само се стреха настријешила на њ. С тога је више капало у хамам, но што би, да је којом нафаком на сред поља гиревачког. Начићен је тај хамам од букове даске. Па — ваљда нешто, што није било дости гвожђа, да се људски припије даска; а нешто, што је јанија била сирова — изребрила се једна тахта тамо, друга амо, свака за свој рачун. И види се у хамам споља боље — хамам — нег у хамаму самом... Праве бањице и нема, већ прикуцано десетак дашчица у кос, па окренуто напоље, прам хаџином хамаму. Олука никако нема. Што ће! Вода умије падати, — не треба јој олука ни басамак. — Крај бањице стоји некакав некалајисан ибрић и зелен земљен бардак. То је све.

Кад би у мене био такав хамам, не знам, кад бих се наканио купати се. А Салко се купа свако јутро.

Ни њему се није колај купати, ће пири са свију страна, ће и киша капа, и снијег по некад вије. Ама, мора се — по закону је.

Он би, додуше, вазда, кад озебе у хамаму, корео сам себе због тог честог купања. И зарекао би се: „Нећу се, валах, сјутре купати, да сви шејтани скоче!“ — Па опет... Оно, он се не би ни зарекао никад на глас, већ вазда у себи, или шапатом. Зато му и није харама, што не држи ријечи.

Још би му прије опростио, да видиш, кад Салко дође кући око акшама, сусто, — крпећи по ваздан хамаме и папуче, и теглећи кожу зубима, — па кад му Захида изнесе вечеру, испече кахву, пријари у фуруну, па седне спрам њега или уз њега, па га стане разговарати и дерте му разгонити. Салко се разгрије, па је ве-сео, па је у њефу. А Захида алчак, — знаде даламак — па му зајева:

„Ој Ужице, мали Цариграде,
док бијаде, веле ти ваљаде:
Кроза те се проћи не могло
од ђошака и од мушебака —
ђошци момци, мушеници дјевојке.“

Оно Захида није упамтила Ужица, ни онога вахта, кад су Мухадери овамо прешли. Њу је мајка донијела у повоју. Ту је пјесму она научила овдје од мајке, од тетака, од кона ли. А пјевала је исто онако жалостивно, ко и мајка и тетка јој, ко и комшинке. Само није знала, што се та пјесма пјева плахо меракли, што се уза сваки слог уплеће лак уздах, што се при томе глава забаца мало натраг и на страну, што се очи у пола затворе, што се њедра тресу, руке превиијају и прсти грче. Она није упамтила Ужица. Она мисли, да је свака земља једнака, да стари прећерују причајући, како у Србији тече мед и млијеко, како је Србија благословена, а Босна проклета. Њојзи је Босна драга, јер друге земље није узнала, а и Србија, јер се у њој родила, па ваљда и због тога, што сви њезини уздишу за Србијом.

Уздише и Салко. Он се још сјећа. Њему је била вастала дванаеста. И он вели, да је био врло срећан тамо, а сва га несрећа стигла, како је амо прешао. Једино му је добро у овој земљи она, Захида. Она га тјеша, велећи, да је свако срећан дјететом, ће му драго био, јер не зна, ни шта је срећа, ни шта је несрећа. Што су му овдје помрли и отац и мајка, за смрти су били, дошао им је сат. Па, и боље је, што су умрли код њега, нег да су оставили кости далеко у туђој земљи.

— Није оно туђе! Оно је моје, и твоје и моје, знаш ли! викнуо би Салко — и било би му жао и оне земље и ове Захиде, што је дрекнуо на њу.

Захида би одговорила „знам“, и опет би зајевала онако меракли.

„Ој, Ужице, мали Цариграде!“ као да покаже Салки, како осјећа, да је то њезино. Забаца главу, а ишбета јој спану, и косе јој се, црне ко так, проспу и распузе по плећима. Подигне руке, а ћерећели рукави јој слете низ мишице. Па јој срчали халале и синџирме беленауке звекећу и прте пјесму. По каткад, пукне претима, мјесто чампарета.

Салко се загледа у пуне и обле руке и у румену струку мерџана, припегу уз грло, што дршће барабар с авазом, те се извија из њега. И опет би се разгријао, и раздрагао би се, и ућепио би.

Није чудо, што би у томе њеџу заборавио, да му је хамам прорештан и непокривен, да је вода изјутра ладна ко лед. — Није му то ни на ум падало!

И тако сваки дан.

Паш-ханума Хаџи-Мухамед-агиница слушала би скоро свако у Бота јутро, како шика вода, из ибрика или из бардака, у хамаму Салкана сарача. Знала је, да се то Салкан купа. Ал не би смјела ни погледати онамо, једино, што је знала, да се види у хамам Салканов, а друго, јер јој је плахо мука било. Мани је била Захида Салкановица. Много јој је мани била.

Никако није могла знати, због шта је то тако. Салкан је, истина, чојек крупан, једар, широкијех плећа и прсију, дебела врата, туста мрка и дугачка брка. Ама, опет, не може ни довикат спрам њеног хаџије. Хаџија се бијели, па румени. Хаџија је и виши и крупнији од Салкана. Боље се рани и боље одијева. Врућа му је одаја, а и жена му је левша од Салканове.

Паш-ханума је некако паросница Захиди. Подједнаког су раста и струка. Ал је Паш-ханума много левша. Она је сирва и о том мислила, па се по ваздан огледала. Оштро је гледала и очи, и врат, и солуфе, и руке и снагу,

— све! Завиривала је у сваки бен. Све је судила оштро, и није није нашла мане на себи.

Најпослије сјаранила се са Захидом. Звала је у себе. Частила је и кахвом и шербетом. Пекла јој је кад халву, кад редију. Давала јој је баклаве и рат-локума и урми. Мало по мало, митећи је, и шалећи се, изварала је, па је видела све, колико је лијепа Захида. Упоређивале су њих двије, шта је у које љевше — толико су се сјараниле. Захида је и сама говорила, да је хаџиница много љевша од ње. И жао јој је било, ал опет, тјешила се: „Тешто! И треба: ти си хаџиница. Да ниси толико лијепа, пустио би те хаџија!“

што би се тужила, кад јој не може помоћи Захида, — што би се ружила! Јер то би и било ругло, кад би се чуло, да се Паш-ханума није намирила с хаџијом. И

хола је била. Није шћела, да ико зна, Најмање Захида.

Њој је хаџиница била мани, а знала је, да је и Захида њојзи мани: на богатству, на љевоти, и на хаџији....

Пусто! И на хаџији! А хаџија се у толико вукта не окупа!

Прве године, кад су учинили ниџах, хајде, де. Купао се онда хаџија једноч, двачли, у хефти. После је све ређе. Сад ће проћи и два и три мјесеца, па — из ће се окупати, или не ће.

Оно, Паш-ханума

се млада удала. Није јој нико о томе шта говорио. Па ова испрва није ни знала, да то може бити друкчије. Не

Стара зграда Војне Академије

Нова зграда Војне Академије

А и не зна, да је хаџија ениси бир. Паш-ханума не ће да јој каже. Крије, и стид је, зар. Напошљетку, би, белћим, ни сад знала, да није тога — Салкана. Његово купање, сваки дан, кидало је. Што је бивала зре-

дија жена, све јој је теже било слушати пљускање у комшинском хамаму.

Понекад још лежи у душеку, а зачује се пљуска. Њу, у тај мах, ко да нешто ошамари. Букне јој један образ, па други. Уши јој дођу преле, и некако надебљају, отеку, шта ли. У грлу јој се стегне, па не би могла ријечи изустити, ни аваза пустити од себе. Навуче јој се ко магла на очи. Све јој се сјени, па кроз ту сјену виђа почесто свакојаке боје: љубичасту, зелену, каранфити, зејтуни, мави и жуту. Кад зажмири, не зна право, ће јој је рука десна, ће лијева; не зна, како јој стоји глава а како ноге, у тај мах.

Док устане и подигне душему, и спреми је у мусандру, сустане ко од великог посла. И онда легне на себију, или се завали у прочељу, па шиљте и међу јастуке, па тако лежи или сједи по ваздуги дан. — Огледала је свашта, што год је кад чула, да је добро од немоћи и заифлука. Потезала је у нос рӯсџотог сирћета, мирисала је ђулсију и ђафурију, ама нит јој шта мириши нит заудара.

По некад јој дође врућина, сва се у голу воду стопи. И пљунка јој иде много на уста, па би једнако воде пила, а гладна није никад. — Да заустави пљунку и угаси жеђ узимала је кад како, кад јој је шта падало на ум: узимала је шећери, али јој није слатко; узимала је сирћета и лимунтоза, па јој није кисело. Опazio је и хаџија, да му жени није најбоље. Два трипут, кад је долазио из чаршије, затекао је на шиљтету. Није могла ни скочити спрема њега, а камо ли изићи на аралук барем. — Забринуо се хаџија, па је потанко испитивао. Она испрва није знала, шта би му рекла; није ни знала шта јој је. Али хаџија је хаџија. Паметан чојек, па питао хоћу.

Хоџа је читао у некаквом ћитабу и проучио, да је хаџиница плахо хаста. — Ако је наишла на сугреб, треба је облити прије сунца водом, и петрљати је новом кострети, па кострет бацити преко ње и рећи: „Клатило се, не повратило се“, и она да се не обазре на кострет. Ако је уречена, треба јој загасити и оговорити. Ако је се препала, салити јој отраву. Ако је нагазила, онда јој треба записати, или, богме, скупити дахиру. Ама, галиба, то је весвеса. А илац је, пели, од тога: уклонити оно, што јој је севеп, шта јој лади хују и верем веже. То је бир илац.

Хаџија је питао хаџиницу, море ли она, фекат, знати, севеп чега јој тако дође.

Напошљетку казала му је она, да не мере кабулити, што се комшија с дана на дан купа.

Вела куветиле! Како ћу ја бранити чојку, да се не купа?!

А ти се купај, ко и он! рекла је хаџиница.

Ама хаџији није било до купања. Баш никако. — Мислио је и мислио, како би и комшију одучио од те навике.

Док је он смишљао, хаџиници све горе.

У пошљедње пријеме, кад лежи на шиљтету и загледа се у шиње, забљеште јој очи, па јој се чини, да се шаре на шињету почињу вртити и ходати, једна тамо, друга вамо, док се све не узбује, ко далга на води. Тако јој се учини, да од једном сва далга од шара прелети изнад ње и замакне некуд из собе. Шињета посве нестане, а на његово мјесто дође нешто сјајно и блештаво, ко кад се запали машаљ. У тој машаљи укаже јој се

Азраил, крилат и ватрен, а лијеп и млад. Слети к њој, скине крила, па је љуби и милује.

Кад се послје освијести, нема ни Азраила, ни крила његових. Шиње буде на своме мјесту, и на њему шаре све на свом мјесту.

Дуго је хаџија смишљао.

А весвеса у хаџинице све гора.

Па је, удица, вјеровала у она привиђања, вјеровала је озбиље, да јој долази Азраил и да је милује.

* * *

— Бели је овај наш комшија душеван! вели Салкан Захида. Ја сам мислио, да све хаџије гори дођу с ђабе, нег што оду.

Захида га гледа зачуђено. У пола зинула, па не умије ни да упита, откуд му паде на ум хаџија.

Ал Салкан говори даље:

— Дође ми јутрос на дућан. Зачудих му се. Никад ми није доходило. Зовнем му макеузију, а он брани. Вели „немој се харчити“. Нејма туј каквог харча, хаџија! велим ја. „За добра доста и цигар је доста“, оне ће он. Па ме поче испитивати о послу, о пазару, о муштерији, о хару. Ја му кажем како је. „А, како би било ефендум“, пита ме, „да узмеш два три калфе, да радиш у више? Би л било више ћара?“ Ја што би, драги хаџија, ама парасуз. Хоће се томе много. Ајлук ваља калфама, па их треба дару чинити, па се хоће више халата, па филан, филан. „Да ти ја узимим, брез ћара, сто, двјести дуката, па ради с њима, док хоћеш. Комшије смо, мерхам ми је, да и ти боље прорадиш.“ — Баш је чојек! Ја му узвех сто дуката, више ми не треба, а нуди ми чојек.

Захида се била заблемула, слушајући. Кад Салко престаде говорити, она се закикота, поче пљескати рукама и скакати по соби. Напошљетку прилети Салки, стаде га миловати и пљескати по образима, и тепати му: „Дај, драги, слатки, да видим дукате!“

Истресли су оно сто дуката на камару, окретали их то на једну, то на другу страну; загледали им у чарак и у двоглаве орлушине; ударали њима о под и о пиринчли чирак, да звече; бројили су их небројено пута; колутали се с њима, највише посве из близа, па се послје размицали све даље и даље. Толико су свјештили да су им се дукати колутали с краја на крај собе, а они, измичући се мало по мало патрашке, сјели су најзад једно уз један, а друго уз други дувар. Истом се онда сјетили да вечерају.

Послје вечере није Захида пекла кахве, није пјевала, нит ју је Салко гонио да пјева. Опет су бројили дукате, и колутали, и окретали, и скупљали их на камарице и завијали у фишке: по пет, по десет, по двадесет, и опет су одвијали те фишке. У томе су задријемали и заспали.

Сјутри дан се Салко није купао.

У сву је зору изишао у чаршију и отворио дућан. Није му се дало радити. Све је нешто рачунао и смишљао. Пушио је цигар за цигаром и био кахву за кахвом.

У подне није ни у дамију ишао. Није имао кад. Тражио је кола, ишао кући и спремио се, да иде у ше-хер порад коже. Отишао је. И вратио се за три дана.

Сирота Захида премрла од страха за та три дана. Није никад сама поћила, међу четири дувара. Ама морало јој се.

Смишљала је она за та три дана, како ће Салко више зарађивати, како ће се итро одужити хаџији, како ће поправити кућу и простријети је лијено, како ће покадрмити авлију и озидати бунар и метнути пов сантрач на њега. Како ће појзи Салко купити раше за димија, и кумаша за јечерме и копорана, и пову фереду, и памука шесетњака и стотињака за ткању. Купиће јој ха-ладе златне на ружицу, и низ бисера; навијаће јој струку маџарија и струку шорвана, па не ће носити белензука на рукама, ни мерџана и игрилука под вратом. — Онда ће и он слати кући шећера главом, кахве оком, масла јунгом, брашна врећом. Па ће и она пећи хахву и решедију и звати хаџиницу на кахву....

— Би л ти, добар чојче, етио мене послушат ње што? пита Захида Салке.

— Ето, није, ко што би требало.

Шта то?

Захида попоћута. Ко да се мисли, би ли казала, не би ли. Ил ко да сређиваше мисли, не знајући, како ће. Најаад се одлучи. Заглади косу с чела, попила ковче у јечерме, поглади и затегну димије на крилу. Стисну обје шаке и пружи руке низа се до на шарену стрижуљу под собом. Чланцима се уприје о под толико, да су јој рамена искочила. Врат јој се посве замакао међу кључеве, брада јој упрла у прси. Испод обрва је гледала у Салку. И онда прокину:

— Како си узео те паретине у хаџије, тај вакат прође, а ти нит имаш весела дана, ни рахат сна. Само неког белаја бројини и рачуини. Нит си се кад васмијао ви нашалио. И не једеш људки. Ето си озајифио, ко кад си суву свезо. Кад пођеш, кољена ти се преклапају ко багламе. Никако ниси они, који си био. — Па ни сама.

Наставници у Војној Академији

Њешто?! као запиткује Салко, немарио.

— Да вратиш хаџији оно дуга.

Шта велиш?! чуди се Салко, и разрогачио очи.

— Да вратиш хаџији сто дуката.

Мунасин. Не ишће ми их чојек, а нема ни три мјесеца, како сам их узео.

— Ама је харам. Ја знам, да је харам, зато треба да вратиш.

По чему је харам? Зар не видиш, да су нам баш батли! Рад добар, муштерије дости, пуна нам кућа свега и еваншта.

— Оно, то... јест... Ал друкчије.

Како друкчије?

Откако смо оно бројили дукате, још се писам слатко насмијала, ни бијела зуба показала, још ни једноч писам запјевала. — А ти ме и не гоним, да пјевам. Кад легнеш, ја се окрећем, кашљем, јечим, правим се хаста, а теби сведно. Чујем, ће си будан, ал ти није ни у шлери. Само бројини и рачуини. Друго ти ништа не пада на памет. У та три мјесеца окупо си се једва двапут. Па и то, валах, ниси имао зашто. — Ето, зато ја хоћу, да вратиш хаџији паре.

Спочетка је Захида говорила тихо и споро. Што даље, све јој је језик био бржи, глас јаснији и оштрији. Образи су јој се све више румењели, очи свијетлиле и подиале, усне дрхтале. Кад је престала говорити, дрхтала је цијелим тијелом, руке јој малаксале, рамена спала

глава се мало исправила, а пробио је ситан зној по челу, по носу и бради.

Салко је дуго ћутао. Није гледао у Захиду, већ преда се, у стризуљу. Напошљетку ће:

Пеки, док продам робу и пустим момке.

— Пусти намак сјутре, и подај све на телала.

Не могу, зијан је.

— Због шта не мореш?

Не ће изићи сто дуката.

Захида скочи. Приђе долафу и стаде по њему претати, бурлати. За тили час сједе онет према Салки, пружи обоје руке преда њ, и поклони нешто шакама.

— Продај и то, па надомири!

Кад уклони Захида шаке, остаде на стризуљи струка игрмидука и срмали белензуке.

Остави то, вели јој Салко.

— Хоћеш ли? пита Захида.

Видићу.

Те ноћи није заспао ни Салко ни Захида. Она је била у недоумици, да ли ће је Салко послушати. Он је био у недоумици, да ли би послушао Захиду.

Сјутридан телалило се у чаршији свашта. Ко и сваки дан.

Телалила се струка игрмидука и једне белензуке.

Беч, 1900.

Лазар Димић-Јебић.

БЈЕШЕ Л' ЈАВА ...?

БЈЕШЕ Л' ЈАВА ИЛ' САМ САМО СНО?
 ДА САМ С ТОБОМ НА ИЗВОГУ БНО?
 БИЈАШЕ ТИ ОКО ГЛАВЕ СМЉЕ,
 НА ГРУДИМА СИЋАНО БОСИЉЕ;
 ОКО КРАСНОГ, ВИЈЕЛОГА ВРАТА
 СИЋАН ЋЕРДАН ОД СРВОГА ВЛАТА;
 ТИ СЕ КРЕЋЕШ, СИЋАН ЋЕРДАН ЗВЕЧИ,
 МОЈЕ СРЦЕ БОЛУЈЕ БЕЗ Г'ЈЕЧИ,
 АЛ, БОЛУЈЕ И ДНЕВИ И НОЋИ, —
 ДРАГО МОЈЕ, ДА Л' ТИНО М' ПОМОЋИ?

Сарајево

Јован Ђ. Зорић

У СУТОНУ

— ДРУШТВЕНИ РЕФЛЕКСИ —

На своме рамену осетих њену лаку, меку руку; погледах изнад себе и спазих њена два топла, мислена ока, где ме озбиљно посматрају. У том тренутку несташе моје околине, ништа нисам видео, ништа нисам чуо, до само њу, ништа нисам осећао, до једино њену близину. — „Треба бити искрен!“ — прошапта ми она, продирући својим надземним погледом у најтајније кутове моје душе

Да, треба бити искрен! Отуримо од себе и саму помисао, да нас може застрашити рукавица коју ће може бити неко хитнути пред наше ноге, осећајући сву тежину

извесних наших речи на себи. Погледајмо око себе. Хајдемо у шетњу кроз овај дивни врт, што се земљом зове, прошетајмо сваком стазом, зауставимо се пред неким уочљивијим местима, метнимо прст на чело пред проблематичним стварима; а не осврнимо се на то, што пред појединим предметима или призорима наши пријатељи стављају прст пред уста, уздржавајући нас, да не запитамо или не рекнемо оно што у тај мах потпуно осећамо.

Искреност! Непријатна реч. Шта ће она на овоме свету? Колике нам она лепе часове загрча; колико пута морадосмо црвенети пред њом; колико пута опајасмо мржњу у очима својих пријатеља, хладноћу у погледу своје драгаче — све због ње! Она је оно велико зло које нам не да да уживамо мир који смо огромном муком створили; да се закићимо цветом који смо својом руком узабрали; она је грозна, јер се не обзира на наше осећаје; ах, та она је ужасна, јер не обраћа пажњу на друштвене норме, скидајући вео баш са онога што би најрадије, са највећом зебњом скрили!

Зар није нечовечно тврдити нам: да ми нисмо једини и најбољи на свету; да се племенитост не огледа у речима, већ у делима; да сан није живот, као што и не-сма о љубави није љубав; да се поштовање мора стећи, а не наследити и да сваки осмех не говори о задовољству, као што ни свака суза не говори о болу?!...

Готово осећам, да сам се на ново родио, кад збаћим са себе тесно одело конвенционалности и зароним у широко море искрености. Како је ту за мене пријатно, ту на простору, где влада величина, неограниченост, слобода, где влада љубав.

Искреност је буктиња која спаљује завесу, иза које се одиграва драма живота. *Буктиња* и *завеса* — два антитеза: завеса може угасити буктињу, али је већа вероватноћа, да ће буктиња запалити завесу. На једној је страни полутама, назирање, полуизговорене речи, бојажљиво чување онога, што се не да очувати — *завеса*; на другој — *буктиња*, светлост.

У друштву, као и у природи, настаје по кадито такво стање које називамо сутоном; разлика је само у томе, што се он у природи види, у друштву, пак, осећа. У друштвеним односима, за светлим, јасним часовима, за одређеним и развојним питањима и поступцима појављује се од једном привидни застој; настаје тренутак, када нам све постаје сумњиво, непоуздано, загонетно. Раширена зеница не помаже, око отказује у неколико своју службу, не гледа се више, већ се назире. С времена на време запахне нас хладни дах који као да са неког другог света долази и готово се осећа, како над главом лебди нека тешка, огромна рука која нас постепено, час брже час спорије, обавија неким прозачним танким велом; светило се гаси — мрак гута све. Појединац тада лута, друштво губи пут; оно тражи друм, а налази странпутице; тражи ливаду, а налази на бару; сагнуће се за цветом, да би се у идућем тренутку закићило боцом; полако престаје говор; питања и дозивања су на дневном реду. Тада и најпоузданији малакше; хола се чела по мало ниже спусте и нека се мбра усађује у душу; рука липа на све стране, али нигде ослоња; већ и нога непоуздано стаје, а нигде краја путу, нигде светлости — напред се, пак, мора. И појединци, као и цела друштва, тада клону, зауставе се, виде узалудност свога напрезања и почињу се окретати назад, ну ни од туда им нема по-

моћи. — Све је тихо и мирно, само не њихове душе; све се одмара, сем њихова погледа који је упрт у једну тачку, и сем њихових надања која се грозничаво врте око једног сталног стојера — изласка из тог несносног стања. Око њих и у њима самима само је ноћ — мрак!

Ну, полако промени се изглед. Праскозорје, наглашавање дана, светлости, истине; петлов крик буди успаване умове, као и клонуле мишиће; опет се исправе поносно леђа која су била погрбљена; опет се смеше уста која су до мало тренутака тако немилостиво беснела, опет се поглед упија у око драгога створа који је до пре неколико тренутака готово заборављен био. Слободније се дише, весело се корача, не гледа се више забринуту преда се, већ далеко у напред, докле поглед допире; настаје кретање, слобода, живот — види се циљ.

Живот је драма, која се одиграва на светској позорници под режијом врло вештог, али непоузданог режисера — друштвених правила, праћена у антр-актима музиком која се зове холним именом: *јавно мњење*. По кадшто мења позорница свој изглед, те тада видимо пред собом марионете и осећамо мирис нафталина — тада се вели, да је живот узео добар правац, да се живи у срећним односима. Све је одређено, на свом месту; све се показује у најлепшој боји — али је запиткивање о којем јечему непријатно. Блажени сутон!

Лаж је, пак, ефинкс, која нам задаје питања на која нема одговора, или ако се чак и нађе неко злехудо решење, онда оно све друго пре казује, само не оно што се од њега очекивало. Лаж је хидра која се непречила на путу живота; она ни према коме нема обзира, ни према

Одмор у Војној Академији

Сутон, символ обамирања, туге, незнања, лажи — зора, претеча узвишенога, јачине, поуздања, истине. А између сутона и зоре наводи се само један појам: човек и његов живот.

За мене је свагда било отворено, неодгонетнуто питање: каква је веза између лажи и живота, ко је коме ослонац? Да ли се лаж ослања само на живот или се и живот у развићу свом ослања на лаж? Проблем тајанствен, немилосрдан, вечит; тајанствен као поглед, немилосрдан као извесна реч, вечит као свет.

Помешајте светлост и мрак у истој мери, шта ћете добити? Ни светлост ни мрак, већ нешто треће, које се од обога веома разликује; помешајте живот и лаж — добићете лажан живот, коров осветљен бенгалском светлошћу.

коме није милостива; зуби јој раздиру све што јој на дохват дође, канџама својим досиже и до бегунца, отровни дах њен окужује сву околину, а језик јој само палаца... Витез сте; срећно сте издржали дах њен, одбили сте јој канџе, избили зубе, и смешећи се победоносно — чупате јој језик. Али гле! На место једнога никоме јој десет! Ишчупаше и њих, али се стотина на њихово место јавља; губите снагу, чупајући их, руке су вам се испекле, а никаквог успеха! Куда се год окренете, свуда скаче око вас небројено много језика; они вам скачу у очи, зашлепујући их; скачу вам у уши, загаушујући их; унијају вам се око ногу; стежу вам руке; ви опажате, да сте запали у чудо, из кога нема излаза, где не помаже ни срце, ни рука, ни ум. И најбољи витез, ако се у самом почетку још за времена не појави буктиња да снази

басечене корене, гине тако претрпан и угушен ватреним језицима, чијо пиштање и над њим мртвим пева погребну песму.

Ни смрт није увек свршетак свега.

Самртни ропач, последњи крик који се извије из болних груди, наглашујући крај живота, често је први акорд неограничене симфоније која ће се као око сталог мотива вртети око покојникова помена и чиј ће наслов бити девичај с именом његовим.

Ништа није тако деливо као клевета, коју је пакост лансирала у свет; она се при најмањем додиру расире на небројене делиће од којих ће сваки молекул бити засебна целина, растући необично брзо и распадајући се, кад сазри, опет у најеснтније делиће. Само је потребан повољан ветар, згодно расположење друштвено, да глас све даље лети, рушећи пред собом све примедбе, све доказе, ликујући и претећи; уздах му је пратилац, а злоба или досада — вођ.

Нема те нискости, којом се пакост не би послужила у своме трку; нема довољно толико блата, колико би она радо бацила на узвишено постоље, са кога се хладно и мирно смеши попреје онога на кога је она управила своје копље. Фурије античких народа са својим бичевима од туђа биле су само играчка према оним демонима које пакост шаље у свет. Оне су мучиле само човека, ови, пак, муче, гоне и убијају не само човека, већ и оно чему је сав живот његов управљен био — гоне часно име, спомен и дела његова.

Ну, често је клевети само досада повод, а сем тога има још један узрок који изје тако уочљив као прва два, али је исто тако важан. Има једна врста људи који у себи самима, у својој души не налазе ништа, о чему би се њихов ум за извесно време могао бавити; они су толико слаби, да не знају себе посматрати ни дати себи рачуна о извесним променама, појавама и осећањима која се у њима појаве. Они у себи не налазе ништа, све добијају са стране; утисци, који с пола на њих дејствују, покретачи су њихова рада, њихових мисли, њихових снова; њихово уверење мање вреди од туђе речи. Они верују у све што им се добади, јер немају моћи да у то не верују; све што виде, то њихов клонули мозак на свој начин обради, провде кроз небројене нијансе, не водећи рачуна о логици нити о могућности или немогућности. Они *замисљају* да су нешто видели — и то им је довољно; па као што не знају да коригују рад свога мозга, исто тако не знају ни да обуздају рад свога језика; све оне замисљене слике, сва она уображена делања, која витлају коло кроз машту њихову, покуљају у извесном тренутку као бујица кроз причања њихова. Они уживају у томе, да их сматрају за обавештене, све зналице, психологе; нико не ужива толико у њиховим причањима, колико они сами; рођени су романсијери, јер у свему виде заплет, роман, драму; ни према чему, што се других тиче, нису они равнодушни, јер им је то једина, или готово једина, душевна храна. Они се толико уживе у та своја маштања, да често желе да им се уступи протекторство у њихову замисљеном роману; они *страхују*, *пате*, *болују* ради других; међу на теразије сваку реч, сваки поглед, сваки покрет; све има код њих неког дубљег узрока! Такви су људи опасни, јер их има много и свугде, у сваком готово друштву можете наћи по један или више таквих екземплара; њихова маштања непре-

кидно допиру у друштвене разговоре, разлевајући се где-што као грдно језеро или, пак, као горски поток силно јуре у напред, правећи ескокове, вртлоге и пресекајући путем пену своју. Ваша обавештавања, ваша логика ту неће ништа помоћи, можете чак и врло лако бити исмејани; јер су често такви људи обдарени и јаким говорничким талентом.

Много се зло тако изродило, многа су лепа осећања још у зачетку свом тиме угушена, многа је суза оросила сећање на изнесене неистине, многи је цвет пао у прашину, многи је светао лик потамнео и ишчезнуо са позорнице једино као жртва тих дошаптавања, причања и наговештавања која на сваком кораку разноси ова врста људи. Њихова су дела зла, опака, по кадшто и ниска, а они сами у суштини својој обично нису ни најмање зли, бити нискога карактера; шта више, они у већини случајева и не сањају да се из њихова причања може што рђаво излећи.

Друштво, у коме се такве појаве често понављају, где злоба или необавештеност убијају најлепши дар, најмарљивији труд, поштено име и светло чело — такво друштво самим тим доказује, да нема појма о части, па ма колико се ребрло, па ма колико на сва уста трубило ту реч, градећи од себе браниоца и витеза њезина....

Част! — Ни један појам у друштвеном речнику није тако растегљив као овај. Сваки друкчије дефинише част, сваки је друкчије замисља и заступа; она је чак постала у неколико привилегијом извесних друштвених редова, међу којима бесни као какав силни, неумољиви тиранин, нагончећи их на најлуђе подвиге, на најсмешније испаде. — Та за Бога, рећи ће вам се: није сваки створен за част! — Молим вас, зар вам никада није пало на памет, колика се грдна пронија по каткад крије иза те речи? Изгледа ми, да је тај појам само с тога створен, да се види колико разних тумачења може човечанство дати за једну исту реч, колико је разних савести међу људма и колико су дубоко људи потонули.

Част једнога града створена је из са свим друге материје, по част каквог једног радника; част газдачке кћери друкчија је, по част какве сиротице! Што подноси част једнога, не подноси част другог; што једнога убија, то другоме можда ствара само једно непријатно вече; што један брани с оружјем у руци, то други не сме ни да помисли да брани, шта више, не сме помислити ни да га има. Низим се редовима на једно уво труби, да буду часни и да поштују туђу част, а на друго — да немају појма о части и да чак нису у стању да коме нападну на част. Има ли силније проније на логику и морал од ове? То је лабудовска песма хуманости, сутоп човечанства....

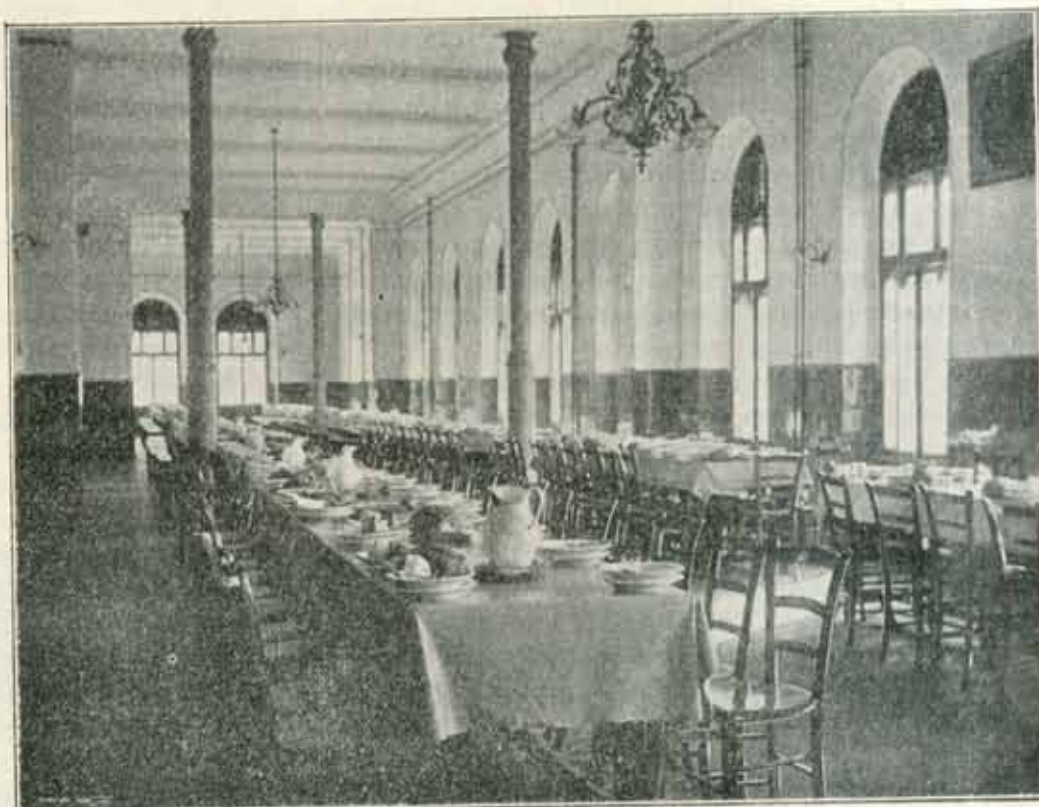
Људи су изгубили подобност да ваљано оцене смисао части; код њих је она идентификована с предрасудама појединих друштвених редова, њу замисљају као нешто, што стоји изнад људи, изнад друштва као вечити стражар над именима, над домовима, над миром, место да је замисле као подлогу, као темељ тога истог друштва, као квинтесенцију живота друштвеног. Чују се изрази: „Моја ми част падаже“, „Официрске — трговачке — чиновничке ми части!“ Ценају је на делиће, сваки је себи присваја, сваки замисља, да је узео патенат на њу; она бди таштину, равдаја људе и по каткад руши баш оно, што би требало да одржава. Њени ритери, газећи

је на једној страни, замишљају, да је на другој страни подижу; она је толико ослабела, да су јој потребни подупирачи, она је избледела, клопула, малаксала од силне злоупотребе, од учестаног протурњања кроз иглене уши.

Осећање части требало би да буде најлепша одлика човечија, а међутим, постало му је најобичнија играчка. Она је једна, недељива, општа; код ње нема раздела, нити подраздела; она је дата свима за све. Нападнете ли на част једнога, напали сте на све; покушате ли да неправедно оборите понос и најмањег дома, заљуљате и целину; баците ли под ноге част ма и најбеднијег створа — раскинућете у исти мах и општу част која се као танка, једноставна нит провлачи кроз цело човечанство, додирујући свакога а не припадајући никоме понаособ.

Част није у јачини песнице, нити у великим устима; њу не разуме најбоље онај који о њој најодушевљеније зна причати, већ онај који је и код других уме довољно да штити и пази од повреда, који зна, да повредом туђе части уништава и своју. Како је данас замишљају, није она ништа друго до медено гумно, по коме страсти по-

ма да су му битне особине као дим отишле, винуле се у други свет, постанши педоманне за слабо човечанство.

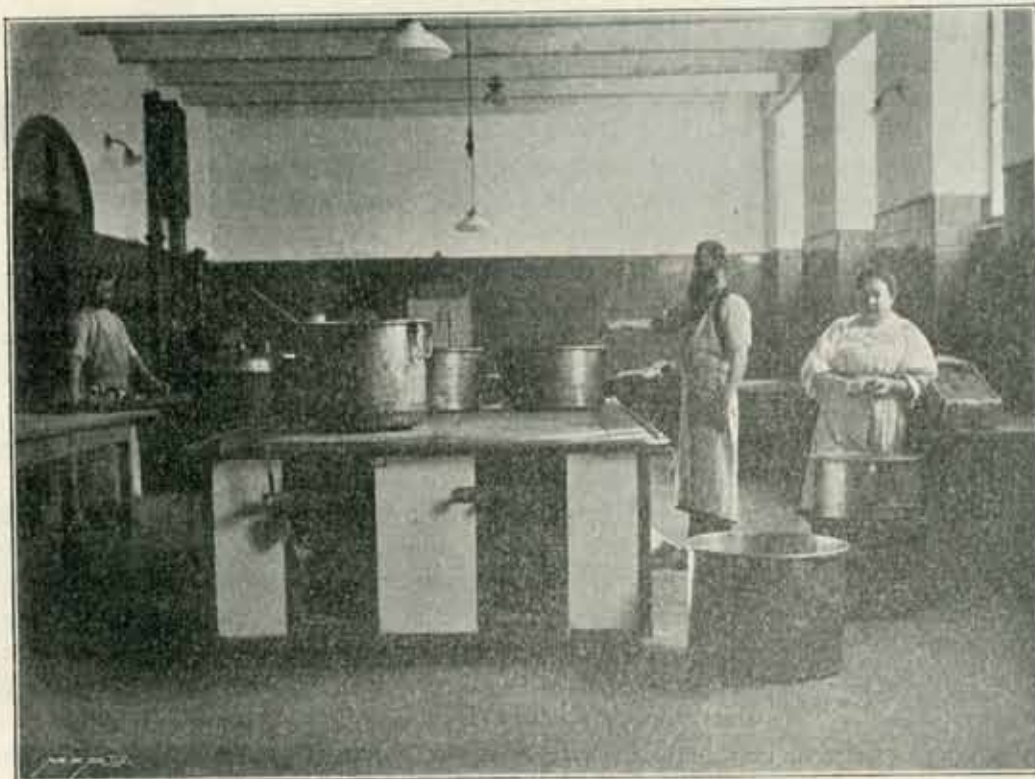

Трпеза у Војној Академији

Част је постала шимером.

Човечанство хоће забаве, хоће радости у животу, јер му дани иначе теку досадно, једнолико; оно тражи уживања на сваком свом кораку; сваки његов рад, нај-

зад, упућен је на то, да му да могућности, да каткад ужива, да благује на миру, да се слободно одмори од тешкога рада у младости. Ово је и оправдано и потребно. Ну, има доста јака војска људи, којима је забава кедни рад, једино занимање, који из једнога вихора страсти (ћећу у други, из једнога уживања — у друго; то су људи који замишљају да је сав свет створен њих ради, да су остали људи само за то ту, да њима угађају, да им пружају забаве, да им се клањају. Ти су људи изгубили осећај за лепо, добро и племенито, а у трку за уживањима нису стигли да свој ум обраде, те целога века остају умни богалџи, размеђући се оним неколиким мрвицама знања, које су онако на дохват покупили, као да Бог зна шта знају; то су људи, код којих су сви живци обамрли, сем живаца симпати-

Кухиња у Војној Академији

јединаца воде своје бурно, бесно коло. Божанство части је спаљено на друштвеној гломачи, а из његова непела подигло се чудовиште неко, које се кити истим именом,

куса; све је код њих лекако настрано, усилено, болесно; они су изгубљени за породицу, па према томе и за друштво, за човечанство. Част им је урезана на језику,

— али тешко ономе који их с поверењем прими у свој дом!

Пошто су необразовани, то не могу довољно да оцене своје поступке, а немају снаге да се одури својим навикама. Једном речи: то су робови својих нагона. Поред и око њих налазе се други људи са здравим погледима на живот и на друштвене норме, којима живот тече једнострано, мирно и без страсти; али гледајући посевдечно око себе трку тих обожавалаца уживања, будући по кадито и сами приморани да на себе приме улогу пасивног субјекта у тим моралним бахавалијама — бивају и они запљускивани и рошени бујном страсти, бивају и они занесени буром која око њих бесни.

Пријатност заслепи лако свакога, те и нехотице, неنامерно погрешни и најјачи карактер, и најбољи човек. Па нека се деси, да сваки човек само један пут у своме веку погрешни против части другог — већ је довољно урађено, да јој се зада смртни удар.

Модерно човечанство, како ми се чини, разумело је и на свој начин протумачило само један израз, својствен старим Римљанима у периоди њихова беснела: *panem et circenses*! И да би што лакше до тога дошло, жртвује оно што му се чини најнепотребнијим — жртвује своју част! Тиме се могу протумачити многе опоре погрешке и многи напаци, ако се само мало дубље загледа. Част се не да ничим повратити, ничим стећи, ничим откупити — ако је једном уништена; она није ништа друго, до крила којима се човек уздиже изнад осталих животиња, изнад свега што је ниско, одвратно и ружно. Спалите та крила човеку и он ће стрмоглавце полетети на ниже у прашину, у шлам.

Кад осећање части пронађе, онда и морал трни бродолом. Морал је компас на броду хуманости. Уклоните компас, и брод ће лутати кроз маглу, враћајући се на исту тачку са које је пошао, док му најзад какав сируд или подморска стена не доврши лутање.

Морал се налази у много бољем положају по част, јер има много ваљаних и искрених бранилаца, има много одушевљених свештеника пред својим олтарем; нека је лакше дефинисати, лакше разумети, зато га је лакше и бранити. Ништа није узалудно што се за морал учини; морал је вечити принцип и основ друштва, полазна тачка свих религија и свих философија, последња инстанција у свима питањима која се тичу живота. Откините крила лептиру, остаће гусеница; уклоните морал из живота и делања једнога човека — остаће демон.

Није могуће говорити о моралу, а не сетити се моралних маскарада. У животу многих људи влада вечито месојеђе; њихов се лик никада не да добро сагледати: под сталном је образном; то су људи лепог понашања и одмерених, готово махијалних покрета; ни један њихов миг, ни један њихов помицај није без узрока; њихове речи теку здружене у китијасте, често и бомбасте, фразе као бујица са усана. Они знају о свему да говоре, свугде хоће да даду своја мишљења, уздржавајући се обично од свог суда, док не чују туђа мишљења, те онда прилазе пријатнијој страни или приме маску блазиривости, те похитају да се покажу оригиналима; њихова су разлагања час мирна, час страсна; они наглашују сваку реч, скандирају сваку реченицу; према околини удешавају своја лица, своје погледе, своја понашања. Они знају у размаку од неколико тренутака да буду весели, озбиљни

и уплакани; да воде разговоре суморне и раскалашне и да извршују узастопце дела племенита, као и ниска — како то потреба захте.

То су оличене фразе, одлични крманоси на броду своје будућности, глумци живота. Такви људи, док им се не здере образина, обично најбоље пролазе, њихов је свет. За њих се често не зна ни од куда су, ни од кога воде порекло, нити од чега живе; ни у коме академијском списку не налазе се њихова имена, нигде се не види какав њихов позитиван рад — на ипак их сматрају за благородне, за учене, за умне, за раднике. Код њих напуста чудновата и необјашњива појава: гегуцајући за друштвом, воде то исто друштво. Ето вам вашег морала!

Mundus vult decipi.

Једна ми слика никако не да мира: цвет у благу! — Разумете ме ваљда. Ето и то је пасторче морала: крајња консеквенција данашњих погледа на морал.

Пред човечанством је још огроман комад пута и ја занета не знам, како ће га свега прећи, кад је до сада већ успут оборило све што му је до руку дошло; где ће после паћи ослонац; у чему ће после видети циљ? Племенитост и благородство душе сада су готово изветрели појмови, остају нам једино у наслеђе њихови контрасти — дакле, видећемо!

И у сред тога вртлога, у који су страсти завиталале друштво, креће се појединац, миче се без ослонаца јединка; завоијава је без помоћи, без наде карактер. Кроз сујету, кроз себиност, кроз гомилу посебних интереса и незајазних личних прохтева, кроз дим и прахану друштвену продире узалудно усамљени поглед човечији, тражећи чисти, јасни зрак...

У најлесној Ибзенској историјској драми јара Скуле пита скалда: *Ко ти даде моћ да песме певаш?* — и добија одговор: *Бол!* Неки су појмови само за то ту, да нас запахну при њихову спомену, да нам зауставе дах и следе крв, да нас подсети на мајушност наше уобразилене величине и да нас без околишења привуку стварности, не дајући маха нашој уобразици да цвешем окити пут којим гредемо. Она су неумјатна критика животних појава, светлост што из срца разгони таму која се око мозга скупила.

Један је од тих појмова и бол, пратилац мисли, карактера, поштења; награда за све што је озбиљно и племенито; подстрекач, али и убица воље и рада; величина која обара све величине; ситница у туђим очима, а подигнута секира над оним ком прилази; некада мост који саставља, некад, пак, провала која раставља; следбеник свакога скока — као и свакога пада...

Изгледа ми, да су доброта и племенитост, те најкрасније одлике човечијег карактера, ти ретки цветови у врту живота, само за то дати појединцима, да на себи оцене сав терет своје околине, сав притисак живота. Опомените се само оног фарисејског, свакодневног усклика: „Та он је тако добар!“, иза кога се лукаво крије мисао: „Неће нам замерити ма колико га вуку за нос, ма колико му нанакостили.“ — Велите, да није тако. Е, молим вас, будите тако добри, те скините прво за часак своју образину, па ми онда то поновите!

На свету има толико добрих и племенитих људи, који су само с тога несрећни, што су добри; они су богат рудник који околина добро оцењује, експлоатишући га. Ви сте добри — а то кад се тачно преведе са дру-

штвеног воланика, значи: створени сте ради других, ради нас, своје околине. Може бити, да ће ми неко добацити, добар човек сâм ужива у плодовима своје доброте — допустите ми да се ту насмејем, — и ја знам, да он у томе ужива, али знам и докле. Он ужива у томе само дотле, док га околина не уочи.

Срећно пролази, као што већ рекох, на овоме свету само образина и стиснута песница; раширите шаку и отворите своје срце, па ћете већ видети каква вас благодет очекује. Живот ми по кадшто личи на игранку, на коју су даме дошле у сјајној тоалети и сјајном расположењу, очекујући нешто узвишено, нешто значајно, дивно, а наилазе на необилазне законе који им заповедају да са сваким морају играти, да морају слушати досадне балске разговоре и да сву своју моралну и физичку моћ употребе, да крај све запаре, прашине, крај све досаде и умора ипак до краја одрже весео лик и сву духови-

То би био једини начин којим би се и човечанство могло лечити, и, како ми се чини, тај је лек неки добри геније хуманости, неки добри заштитник човека спустио с неба међу људе, засадивши га у срцима њиховим. И љубав се јавља! — Ви се смешите, али немате право, јер то није она обична, отрцана, изрешетана и злоупотребљена реч коју посведневно око себе чујемо; није то она фраза без значаја, коју шинарац шапуће застиђеном девојчету на ухо; која је основ свима романсима, свима стиховима, свима мелодијама; није она само у дрхтању руке, нити у треперењу гласа; није то она пролазна забава, играчка — та љубав није страст!

Љубав, какву су познали највећи мислиоци, највећи генији; љубав, какву нам је показао Христос и Буда, део је божанства у човеку, то је покретачка снага, којом је нека надземна сила задахнула свет, правећи од блата човека; она је божанско откровење које мислилац сам

Училишница у Војној Академији

тост своју која је у сновима и на јави тако дуго скупљана. Воља им је сведена на минимум, дух им се налази у опреци с телом, а сирото срце њихово куца тихо, болно, преплашено, ободравано ревносим значајним погледима њихове околине и гуркањем разних тетица. А тамо, на крају сале, крај излаза наслоњено се, посматрајући непрекидно и очекујући паметне између њих, пратилац који ће их кући повести, пратилац у црном оделу, али без рукавица: његова екселенција Господин Бол! — Све то и још много друго налазе — а дошле су да се проведу. Ух, тај нафталин — већ ме гуши!

Човечанство ми личи на рђава болесника који никако неће да узме лекове који га једино могу спасти; не помаже ту ни молба, ни претња, нити застрашавање. Сва његова околина налази се у очајању, лекар је забринут; али му од једном долази добра мисао: маска! Помеша лек са слатким или кавом, и болесник га узима, не знајући шта узима; болесник се смеши, како уме, да се одупре свима око себе — али се и лекар смеши.

налази у себи; она је мотор који човека креће ка човеку, који спаја оно што су животне страсти раздвојиле. Она је копча човечанства, као што би требало да је и подлога његова; она чини, те се интереси једнога губе у спајању с интересом другог; она изједначаје творца с његовим радом; руши границе између људи; игнорише разлике, тешкоће, даљине. Она је апсолутна противност себичности и самољубљу; она се јавља онда, кад појединац нађе себе у свима осталим људима и када сви виде своју слику у једноме; када успех једнога и код осталих изазива радост, као што и пад једнога изазива општи слом. Она је невидљива, али јој је рад и траг видљив; она је озбиљна као живот — вечита.

Љубав, како је ја разумем, не баца човека на колена, већ га подиже, узвишава; она га задахњује поносом, пером у будућност; она му удева наду, да ће дела његова ипак бити крунисана успехом. Она је силна, али не грми, и њена снага није у рушењу, већ у изравњавању. Она треба да припада свакоме, али је нико нема

у довољној мери; она не плаче, она се не смеје — она дела; пут њен нема краја, владавина њена нема граница.

То је љубав великога човека, великога срца; она је знак потпуног еманциповања од свега што је у човеку још животињско; она не зна за народе, за расе, за род; приближујући све, она руши у исти мах и све предрасуде, сву тапшину. Она је буктиња која осветљаје пут истини; она је претеча морала, месија који ће свет поучити царству истине. Љубав је врхунац морала, извор и утока истине — круна живота!

Дајте човечанству такве љубави и онда ће сами по себи морати нестати сви они отровни миазми што трују организам данашњег друштва; дајте друштву *људе* — и хуманост ће оздравити, збацити са себе ову силну латаргију која је притискује — синуће зора истине, настаће дан!

Ах, ево светлости! Ево кажипута који ће извести хуманост, извести друштво из лабиринта, кроз који вековима већ лута. Ево истине!

Истина, појам узвишен, божанствен, непостижан — врхунац хуманости, једини идол коме се треба клањати. Када она буде задобила места на друштвеном попришту, када њена кола одрже кошију над осталим силама у друштву, нестане много којегчега што не ваља; многих ће уздаха нестати, многе ће сузе усахнути, многи лажни идол потражиће своје место у прабини; све ће се назвати својим правим именом, све ће бити награђено по заслуги или ће добити по прстима. Друштво ће бити побеђено самим собом!

Ну, да би се дотле дошло, да би се из мртвих могла подићи давно опојана и закопана истина, потребна је други један услов без ког се не може, потребна је таква сила која ће се без најмањег устезања ухватити у коштац са свим оним што не ваља у друштву; која ће бити у стању да изврне све предрасуде, све лажне појмове; која ће достојанствено прејездити преко свих препрека, преко свих недаћа, крај свега подмеха — потребна је храброст! Али то не сме бити обична храброст, већ она, која се неће преминулати, да ли да прими борбу са целим друштвом; коју неће застрашити ни легијон бораца, ни облаци наперених стрела; потребна је непоколебљива храброст силнога карактера, потребна је храброст човека који је уверен у победу своје ствари, своје мисије. Када се она буде појавила, настаће зора нове хуманости, засијаће сунце истине, појавиће се ера истинског напретка...

А дотле да сналамо, лажним химнама уљудљивани у слатке, чаробне спове о бољем, потпунијем животу, о достојнијем друштву; оставимо човечанство нека корача, претварајући под својим стопама у прах све појединце, све карактере; запушимо уши, да не чујемо његов бџ по неравном путу, да не чујемо лицемерне похвалнице које се у његову славу подижу пут неба!

Ах, сав тако годи, кад је још далеко дан...

ПАВЛЕ В. МИЈАТОВИЋ.

ДА ЛИ СЕ...

ДА ЛИ СЕ МОРЕ ДИЖЕ, ПЈЕНУЊИ
У СТРАШНОМ БЈЕСУ СВОЈЕ ЗАГОСТИ,
ТЕ ЗЕМЉА ТУТЊИ ГЛАСОМ НАКЛЕНИМ?
ИЛИ СУ МОЖДА АДСКИ ДУХОВИ,
РАСКИДАЈУЋИ МРАЧНЕ ОКОВЕ,
УЖИЛИ ЛУЧЕ НЕБОМ МУТНИЈЕМ,
ТЕ НЕВО УГЛА ГЛАСОМ СТРАХОТНИМ?
ИЛ' ГАЗЛАРЕНИ ДИВЉИ ЛАВОВИ
ТО САД У ЖУДЊИ КРВИ КЉУЧАЛЕ
ДАЛЕКО ЈУРЕ, БЈЕСОМ НАГНАНИ,
ПРӨ НЕДОГЛЕДНЕ РАВНЕ ПУСТАРЕ
ШТО СЕ КО МОРЕ ВЈЕЧНОГ СВЕМИРА
ДАЛЕКО ПРУЖА МАГЛОМ ОВИТО,
СВЕ ДОК С НЕБЕСКИХ МРАЧНИХ СВОДОВА
НЕ ДРМНЕ КРИЛО БЈЕСНОГ САМУРА,
ТЕ ОВО МОРЕ ВРУЋЕГ МРТВЛА
ОЖИВИ СЈЕНКОМ ТАВНИХ СТУБОВА
ШТО СЕ У НЕВО СНАЖНО УДИЖУ
КО ЗАВИТЛАНИ БИЧИ ЧУДИШТА,
ТЕ ДЕГУ НЕБУ МУТНЕ ОБЛАКЕ,
КАО ДА ХОЋЕ СТРАШНУ ОСВЕТУ
НА МРАЧНЕ ГРУДИ ДА МУ ИЗЛИЈУ
И ДА МУ ПЈЕСКОМ С РАВНЕ ПУСТАРЕ
ЗАВЕЈУ, СКРИЈУ СУНЦЕ ОГЊЕНО,
И ПЛАВИ ОЛТАР БЈЕСОМ ГАЗРИНУ,
ДОВИКУЈУЋ' МУ РЈЕЧИ НАКЛЕНЕ
„ПУСТОШ И СМРТ!“...

НЕ!

— ТО НИСУ ГЛАСИ БЈЕСНИХ СТИХИЈА,
ПРИГОДЕ ДИВЉЕ АКОРД ЗАГОСТИ!
ТО ОЧАЈ ЈЕЧИ БРАЋЕ НЕСРЕЋНЕ
ШТО СЕ У ЛАНЦУ МОЊНОГ ТИРАНА
БОРЕ С НЕПРАВОМ!...

О, ТИ

НА ПЛАВОМ СВОДУ СУНЦЕ ПЛАМЕНО
ШТО СЈАЈНОМ ЗРАКОМ СВИЈЕТ ДАРИВАШ,
ПРЕЛИВАЈУЋИ ЗРАКОМ БОЖАНСКОМ
ШАРЕНО ЦВЈЕТЕ КРАСНЕ ПРИРОДЕ,
ОХ КАКО МОЖЕШ ТАКО СИЈАТИ?!
— НЕ ЗРАЧИ ЗРАКОМ ТАКО ОХОЛО,
БЈЕСКОМ СИ СВОЈИМ ЗВЈЕЗДЕ ЗАТРЕЛО
— У ЊИХ ЈЕ СИТНИХ ВИШЕ ЖАЛОСТИ!
УКЛОН' СЕ С НЕБА, БЈЕЖИ, САКРИЈ СЕ,
ИЛ' СКИНИ С НОЋИ МРАЧНУ КОПРЕНУ
ЗАМОТАЈ ЊОМЕ ЛИЦЕ ОХОЛО. —
СУМОРНИМ ГЛАСОМ ТАД ЋУ ЗБОРИТИ
ИСТИНЕ ГОРКЕ СТРАШНИ ЖАЛОПОЈ.
ЧУЋЕ МЕ ЗВЈЕЗДЕ С НЕБА МОДРОГА,
ОД БОЛА ЋЕ СЕ ОНЕ ПОТРГАТ';
СА ЈАДОМ МОЈИМ ТАД ЋЕ ЗАХУКТАТ'
НА ПРАЗНЕ ГРУДИ ЗЕМЉЕ МРАЧЊАЧКЕ! —
РАЗБАЦУЈУЋИ ИСКРЕ ЖИВОТА
— СИЈУЋЕ СВЈЕТОСТ!

Ј. Ш.

БОРЂЕ ПАВЛОВИЋ

државни саветник у пензији

Павловић се родио 1838. у Смедереву, где је учио основну школу. У Београду је свршио гимназију и прву годину Лицеја, а у Паризу правнички факултет, 1862., као *licencié en droit*.

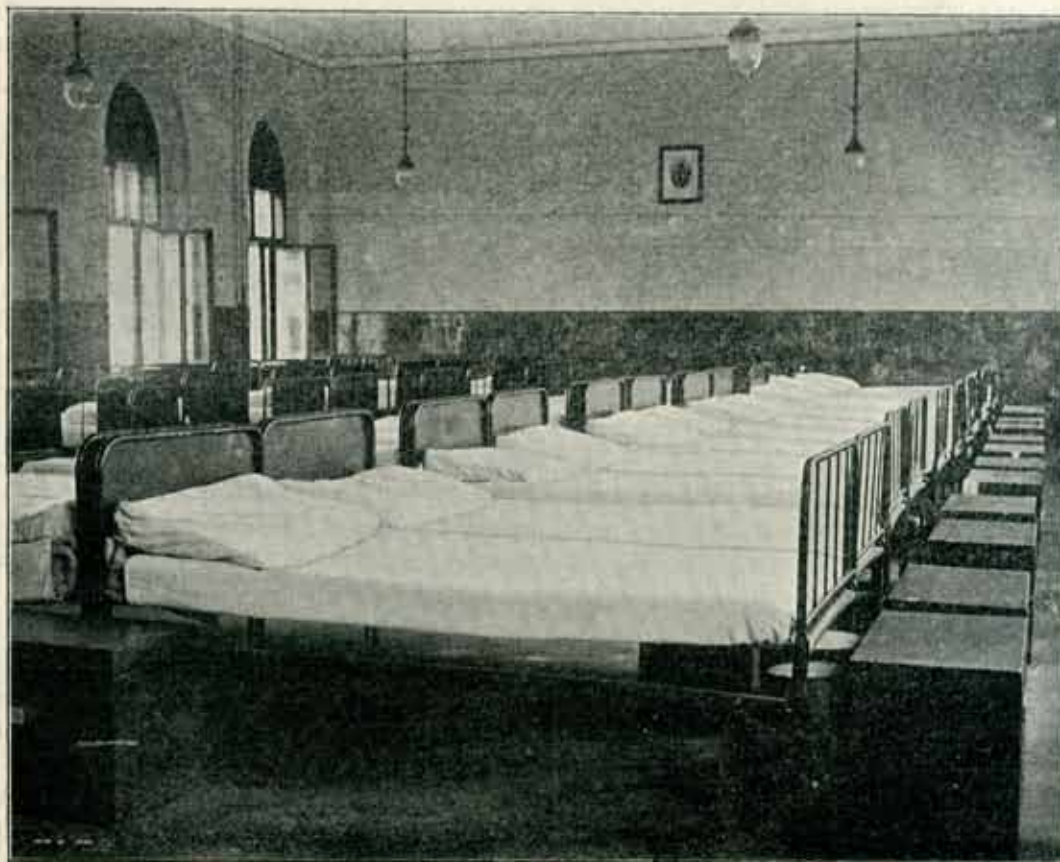
У брзо по сршеној школи, 1864., буде постављен за професора грађанскога права на београдској Великој Школи, где је остао до марта 1871. За време своје професуре написао је: *Хијотекарно право у Кнежевини Србији* (1868.), *О обавезностима и уговорима у опште* (1869.)¹ и *О јемству* (1871.)²

У марту 1871., под првим намесништвом, Павловић буде отпуштен из Велике Школе. У то доба у Смедереву се било отпочело радити на оснивању једне банке која је имала за задаћу да потпомогне извоз српских произ-

Године 1874., а под владом Мариновићевом, Павловић се врати у државну службу, у којој је, како у административној тако и у судској и дипломатској струци, заузимао најважније положаје.

Као председника Апелационога Суда, „Друштво за Упоредно Законодавство“ у Паризу избере Павловића (1882.) за свог дописног члана.⁴ На скоро по том избору, а на предлог истог друштва, Павловић је израдио једну кратку студију, под насловом: *Organisation politique, administrative et judiciaire du Royaume de Serbie*, која је публикована у друштвеном органу: *Bulletin de la Société de Législation comparée*, (Avril 1883.) *

Идуће, 1884., године Павловић је израдио једну већу студију на француском: *De la condition juridique des étrangers en Serbie*, а по жељи г. Clunet-a, директора парискога стручног часописа „*Journal du droit international privé et de la jurisprudence comparée*“, у коме је часопису поменута студија и оштампана (1884., стр. 5. и 140.).

Соба за спавање у Војној Академији

вода. Павловића одмах по његову отпуштању позову у Смедерево, и ту је за кратко време са пријатељима успео да се оснује Смедеревска Кредитна Банка, која већ у августу 1871. почне функционисати. Смедеревска Банка је први новчани завод у унутрашњости Србије који је заснован приватним капиталом. Павловић је био њен први директор, и на том месту остао је две године. При одласку из Банке, управни одбор јавно му је исказао своју благодарност за заслуге у стварању Банке и управљању њеним пословима.³

¹ Друго издање овога дела изашло је 1892.

² Друго издање је од 1879.

У горњим својим списима Павловић се, упоредо са српским законодавством, бавио и француским, помажући се при том франц. ауторима од глааса, чија дела, и ако сада старачја по времену, нису ништа изгубила од своје научне вредности, те се и данас могу корисно консултирати (као: Troplong, Marcadé, Larombière, Mourlon).

³ „Видов-дан“ од 12. Априла 1873.

Осим тих радова, Павловић, као стални сарадник и дописник Друштва за Упоредно Законодавство, сваке године редовно подноси Друштву извештај о свакој сесији Српске Народ. Скупштине, и тај се извештај редовно штампа у друштвеном „*Annuaire*“-у. Павловићеве списи, а нарочито његова колаборација при поменутом Друштву, привукли су пажњу европских научника. Тако, у Аустрији, професор права на Университету и Оријенталској Академији у Бечу, Dr. Mayer, писао је 1885. Павловићу једно писмо у коме се веома симпатично изражава о његовим списима, па, поми-

* „La Société de Législation comparée“. Ово, у правничком свету чувено друштво, декретом Председника Републике од 22. новембра 1873. проглашено је за *établissement d'utilité publique*. У управи његовој налазе се најбољи француски правни научници. Председник је друштва г. Georges Picot, члан Академије за Моралне и Политичке Науке (Institut de France). У управном су одбору г. г. Desjardins и P. Leroi-Beaulieu, оба чланови исте Академије.

њући нарочито његов рад о правном положају странаца у Србији, додаје да ће се он њим корисно послужити у својим предавањима на Оријенталској Академији. — Немачки универзитетски професор Dr. Joseph Kürschner, који уређује у Штутгарту *Pierer's Konversations-Lexikon*, уврстио је у издању од 1891. поменутога дела и Павловића као српског државника и писца, поменувши у кратко високе положаје које је Павловић у Краљевини заузимао, и његове важније радове на српском и француском језику. — У Француској, професор права на париском факултету, Г. André Weiss, који сада довршује своје велико дело: *Traité théorique et pratique de droit international privé*, у II-ој свесци тога дела, публикованој 1894., говорећи о правном положају странаца у Србији, позива се на рад Павловићев о том питању, оцењујући га као врло потпун и темељит.⁵

Велико одликовање указало је Павловићу Друштво за Упоредно Законодавство у Паризу 1891. Познато је да у Француској постоји просветна или академска декорација, коју француска влада даје заслужним радницима у науци, вештинама и лепој књижевности. Управни савет поменутога Друштва узео је иницијативу и од француске владе тражио просветну декорацију за Павловића као свог дугогодишњег дописног члана, — и савет је у предузетом кораку и успео. У седници од 21. јануара 1891. председник саопштава савету да је Павловић наименован за просветног часника (*officier de l'instruction publique*), изјављујући уз то да „Г. Павловићу шаље своја срдљива честитања.“⁶

У својој дугој чиновничкој каријери, Павловић је највише провео у судској струци. Он је био председник Трговачкога Суда у Београду, председник Апелационога и председник одељења Касационога Суда.

Као судија Касационога Суда, био је 1881. делегат српске владе у Бечу, у циљу закључења са Аустро-Угарском ових уговора: консуларне конвенције, конвенције о узајамној помоћи у судским делима, конвенције о издавању криваца и најзад конвенције о уређењу наслеђа. Вредио је да напоменемо да је се, чланом XIII. консуларне конвенције, Аустро-Угарска одрекла капитулација у Србији које је до те конвенције имала.⁷

Као председник Апелационог Суда, Павловић је поново предавао Грађанско Право у Великој Школи, али као хонорарни професор (1883.—1885.).

У години 1884. био је Павловић министар финансија. Те године је законодавним путем замењен стари порески систем⁸ новим, основан на начелу пропорционалности.⁹ Ради уређења тадашњег финансијског стања у земљи, Скупштина је вотирала зајам од 40 милиона динара (номиналних) који је исте године у јесен (4.—6. октобра) изнесен на европске новчане пијаци на упис. Српски је зајам тада уписан 102³/₄ пута преко емисионе вредности, и изнео је у целини суму од 4,131,029.000 франака у злату.¹⁰

⁵ Стр. 513.

⁶ Bull. de la Société de lég. comp., février, 1891, p. 218.

⁷ И ако је чл. 34. Берлинскога Уговора Србија проглашена за потпуно независну државу, овет су потписнице тога уговора задржале, и у облику њене територије, у важности капитулације, које се нису никак о слагале са њеним својством суверене и хришћанске државе (чл. 37.). Капитулације су престале вредети у Србији после Берлинскога Уговора, по специјалним конвенцијама које је Србија од 1878. до 1883. закључила са појединим државама (Русија је се одрекла капитулација у Србији још док је ова била васал Порти, у год. 1868.).

⁸ Уведен законом од 2. октобра, 1864. (36. XVII., стр. 278.).

⁹ Зак. од 14. Јуна, 1884.

¹⁰ О овоме се налазе званични подаци у министарству финансија.

Србија је тако, у своме кредиту на страним пијацама, постигла неочекивани успех; али је и Павловић, јако заморен, а одмах за тим, морао да остави министарство финансија. У указу од 9. октобра 1884., поред уобичајене формуле којом се Павловићу као министру уважава оставка и ставља на расположење, — нарочито су додате још и ове Краљеве речи: „Уз изјаву Наше Краљевске захвалности за заслуге учињене Отаџбини, и у знак Нашега признања одликујемо га Таковским Крстом првог степена.“

Павловић је служио и у дипломатској струци. На име, он је био српски посланик у Риму скоро три године. У новембру 1888. буде са тога звања постављен за државног саветника. Тим поводом, познати римски политички лист „Diritto“ донео је, у свом броју од 4. децембра 1888., ову белешку: „Досадашњи српски министар код Италијанске Владе, г. Ђорђе Павловић, бивши председник Скупштине и члан недавнашњег напредњачког кабинета, узвишен је од Краља Милана на достојанство државног саветника. Тиме је учињен крај његову дипломатском положају, у коме је дејствовао са толико мудрости и умешности овде у Риму, где је тако високо цењен, и где је уживао топле симпатије у свима нашим политичким круговима, као и код саме Владе и т. д.“

У ово последње време Павловићу је указана значајна пажња од стране Правничкога Факултета В. Школе у Београду. Г. Др. Драг. Мијушковић, као старешина Факултета, по једногласној одлуци професора тога Факултета, упутио је Павловићу 23. октобра 1898. писмо којим се он умољава да на Прав. Факултету поново, као хонорарни професор, предаје Грађанско Право.

Ја сам имао прилике да једном разговарам са Г. Павловићем о овој понуди. Он ми је тада изјавио да му је врло жао што се, из здравствених разлога, није могао примити поменуте катедре. А за тим је, узбуђено, додао да врао симпатично писмо Г. Д-ра Мијушковића сматра као једно од најдражих одликовања које је у свом животу дочекао.

Павловић је у Краљевини заузимао високе политичке положаје. Био је министар спољ. послова, финансија и правде, и у два маха председник Народне Скупштине.

У политичком свету у Србији, Павловић је, због својих одличних особина, увек уживао велики кредит и глас и ван круга својих политичких пријатеља. Да напоменем, да је ноћу, између 1. и 2. априла 1893., Др. Докић, састављајући радикални кабинет, понудио Павловићу, као члану напредне странке, портфељ министра правде.

Павловић је стављен у пензију, под другим наменштвом, у априлу 1892. И тиме је његова дуга каријера у јавном животу, часно и корисно испуњена, завршена.

Мислио сам да ми је дужност била да, у кратком нацрту, прикажем читаоцима „Нове Искре“ једног од наших виђених претходника на Великој Школи, једног вредног радника и отменог човека.

ЖИВОЈИН М. ПЕРИЋ
в. проф. Велике Школе.

И ЈА ЋУ.....

На небу чистом јутро се јавља,
За ејда плава већ тоне мрак;
И златек' поља, лугове тамне
Сунце помаља свој први зрак.

Још једна звезда затрешта смерно
Са оне стране куд мину ноћ, —
Па и ње нестало... утрну тихо,
Оте још светлост сунчева моћ.

И мој те живот минути тако,
И нашу срећу у цвету свом,
Кад сијне златно сунце слободе
Мученом српству нареду мом.

Београд.

Милушин Јовановић

— Да ли си открио какву нову звезду са чудноватим бојама, какву маглу чудновата облика, какву комету са лудим реповима, или да то није само од неснавања што долази од јаког напрезања?

— Овај је догађај још чудноватији, по што ти себи можеш представити. Ја сам опет видео Дору, своју мртву! своју милу Дору!

— Ох! твоје уображење! Какве је шале она већ с тобом терала! Ти ћеш постати играчка обмане, и ако си тако миран и тако обазрив. Не веруј! ја ти већ рекох. То је опасна стрмен. Ти си по мало појета. Ја више полим математику: она је поузданија.

— Ја не спорим. Обмана, сан, како хоћеш; али ја сам још потресен оним што видех и што чух. А то не беше ни најмање лудо.

— Е, па добро, причај ми свој догађај. Не сумњам да ће бити веома интересан.

Часови забаве у Војној Академији

ЈЕДНО ДРАГО МЕЂ ЗВЕЗДАМА

од

Камила Фламариона

Шта је теби овог јутра? повиках ја, пошто угледах Андрију да ступи у мој кабинет, збуњен и жалостан, пребледела лица, укочених очију, разбарушене косе, а уморна хода ко да долази Бог те пита из које даљине. Ти ипак морао провести ноћ у посматрању звезда, ма да је небо било лепше по што га видех од дужег времена амо!

— Али напротив, ја сам ове ноћи врло дуго посматрао небо и долазим из једног изненађења, коме нема равна; ја, збиља, овог јутра не спавах ни један минут. Од тога сам и сада још много бунован. Али то, о чему ти страхујеш, беше само једно изненађење пријатно, дивно, пропраћено бескрајном тугом; изненађење тако силно, да још не могу да дођем к себи.

Мој пријан Андрија беше младић од својих 25 година, изврсан посматрач неба, који посматраше са великом тачношћу стање планете Марса, Јупитера или Сатурна, чему су нарочито била посвећена његова изучавања; али природе беше сањалачке и тајанствене. Њега снађе велика несрећа која се не да заборавити, и од то доба он, још доста свеж, паде у неку непрекидну тугу. Он је љубио, он је имао своју другу, једно младо, ванредно лепо девојче, сањалачко као и он што је, ватрено и страшно, а које ненадно изгуби након три месеца милована. И од две године амо, како га је та несрећа задесила, он мишљаше само на њу, и једва би је за неколико тренутака сметао с ума за време својих научних радова који су му снагу и енергију сасвим обузели. Живот му беше без ње тужан и мрачан и често је пожелио смрти. Он се надаше да ће брзо умрети, и заиста, његова цветна младост од пређе поче неприметно сла-

бити. Он веровао је у даљи душевни живот и једнако се питао: где ли би могла бити његова драга? Више пута причао ми је, да му се све чини као да је види крај себе, и као да јој ослушкује неки унутарњи глас који говори његовој души. Покушавао сам да га одвратим од тих мисли које ми се чинише опасне за његово душевно стање, и држах да неће више на то помишљати, докле га тог јутра не видех тако жалосног и узнемиреног од привиђења.

Он ми причаше како је јутрос, око два сата, био кад је на телескопу испитивао један предео Кумовске Сламе, некако уклонно својим дурбином лепу звезду Лабуда, па се зауставио на другој, два пут дивнијој звезди Албиреу, састављеној из два сунца: једног жутог као злато, а другог зеленог као сафир. У тај мах, кад је кушао једну врло јаку сочивку на плавоме сунцу, и кад се припремао да га посматра на спектроскопу, а нарочито да му проучи чудновату светлост, осети да му се очи нечим засенуше, што је с почетка приписивао јакој светлости звездинај, а у исти мах осети и мали удар електрике. Он ипак продужи посматрање и удеси спектроскоп на дурбину. Али било због заморености ове ноћи у посматрању, било пак да је по себи дошла потреба одмарања, он се посади на велику столицу, у којој се по који пут, због дугих посматрања, испружимо, и заспа у један тренутак. Зраци месечеви, пролазећи кроз отвор кубета, градише неку лаку ваздушну праšину плавасте светлости која је мило падала на справе, глобусе и мапе. Он хтеде устати да изврши своје спектроскопско посматрање — кад, сасвим близу себе, угледа, својим рођеним очима угледа, где стоји његова драга, месечином осветљена, и у исти мах осети да је прикован за столицу неком вишом магнетском силом. Али, ја тајем реч Андреји, и сво од речи до речи што ми он причаше.

* * *

Дора стојаше преда мном. Над њом светљаше Албирео. Моја драга беше још много лепша но пређе, идеална и као сва прожета небесном светлостју.

Мој први утисак беше страх. Нисам се бојао ничега, али ипак осетих да ме нека ледена језа пробива од петља до главе. Ја остах испружен у својој наслоначи као да ми тело беше од самог олова. Она не приђе к мени, а и мени у почетку изгледаше, као да не желим прићи к њој.

Она ме нежно погледа својим великим плавим очима, које једнако отворене очекиваху неко ново изненађење, и са живошћу рече ми:

„Зашто не долазиш? Ја те очекујем. Ми љубав писмо још ни познали!“

Њен глас беше исти као и пређе, и тек што га чух, а привиђење изгуби свој необични облик и поста тако рећи природно.

На овако благи прекор, на ову тугу, на ову исповест, сви часови наше среће оживеше преда мном; и наши заноси тако страшни, и наша узбуђења тако драгосна, и наши пољупци без краја... све ове чаровите слике, што у један мах оживеше у моме мозгу, прожимаху ме љутом велике радости, те се не могах уздржати да јој не одговорим:

„Како? Ми писмо љубав познавали?“

— Збиља не, одговори она. Ми је само грубо осећасмо.

— Ох, али како заносно!

— Јест, за земљу. Али овде... каква разлика!

— Где овде?

— У систему сунца плавог Албиреа“.

Она ми достави, како обитава тамо у кругу неке прсте анђелског света. И тек што је саслушах, учини ми се да и ја живим с њоме њеним новим животом. То не беше више смрт, то беше живот. Ја сам био с њоме као и пређе.

„Јест, рече она: каква разлика између љубави овде и оне коју уживасмо на земљи!“

Признајем да је ова изјава непријатан утисак на мене учинила.

„Како ти то знаш? повиках жацнут неким чудним и изненадним повратком љубоморне жаоке.“

— Будала, једнако будала! одговори она својим божанственим осмејком: љубоморан и са мртвом!

— Али ти ниси мртва, пошто ми говориш о љубави, и пошто тврдиш да осећаш радости на земљи незнање. Не, ја нисам љубоморан. Али ја те једнако љубим.

„Е, добро, ја сам у стању да паметно говорим. Изјасни се“.

— На земљи имадасмо само пет чула. Вид, слух, мирис, пипање имају свој удео у нашем осећању, ма да права љубав обитава поглавито у привлачењу једне душе ка другој. Ми имајасмо само пет чула, па и само четири.

— Па имаш ли ти сада више?

— Седамнајест. Ја ти понављам, очекујем те. Између ових седамнајест има једно, које надмашује сва остала, које вреди за све, и које се по себи може назвати *чуло љубави*.

— То је?

— То је електрично чуло. — У љубави игра електрика претежну улогу, па и код земаљских створења која су тако незграпна и тако тупа. Душа је човечија поглавито биће електричне природе, која на далеко баца зраке око нашег стварно видљивог тела. Ова електрика покреће невидљиве таласе који се веома разликују од таласа светлости.

— Јесте, знам, одговорих ја у математичном смислу: таласи светлости имају тридесето-хиљадите милиметра дужине, док таласи електрике имају тридесет сантиметара.

— Ја то не знадох.

— Ја ипак врло добро разумем што ми кажеш да има битне разлике између мношине дрхтања која рађају дејство електрике или светлости.

— Ни једно од пет чула земаљскога тела не може да примети електрична таласања. Код нас, на против, то је прво чуло између свих седамнајест. Оно је много важније но и чуло вида.

— За што се воли? Зашто осећамо симпатију или антипатију? Откуда равнодушност?

— То је тајна коју ви не знате, ма да је она тако проста за нас, јер је непосредно осећамо својим нарочитим чулом. — Душа, која је електричне природе, разлева око себе таласања електрична, која ви не видите, али која ми видимо. Ти можеш упоредити ова таласања са таласањем гласова који истичу са уздрхтане жице виолине, харфе, гласовира. Ако ови гласовни таласи, у своме ходу, сусретну другу неку жицу која је у стању да уздрхти хармонично са првом, онда ће ова друга жица, и недарнута, дати глас од себе. То је један опит који

можете огледати сваки дан. — Ако две душе уздрхте за спајањем, или често, што је још боље, ако се у хармоничном сагласју сусретну њихови међусобни таласи, па се здруже, па се шљубе; онда ето, та два бића, што једно друго себи привлаче, везана су ланцем много чвршћим но што је гвожђе. То нису само њихови погледи што су се везали, но и цело њихово биће. Ако је сагласност потпуна, онда је веза нераздвојна. Сваки покушај противљења тој вези био би узалудна мука. Она ће се по невољи и у смрти извршити. Ако има несугласја у сусретањима дрхтања, онда постаје антипатија и најбоља паметовања ту ништа не помажу. Овај ми је човек антипатичан; ово ми женско дражи нерве. Не покушавајте да исправите први утисак, то би била узалудна мука. И тако, на Албиреу, ова дрхтања душе, ова старска таласања ми видимо тако као што ви видите с помоћу светлости; примамо их с помоћу свог електричног чула, што је вама непознато. Ова електрична дрхтања, која су

— То није немогуће. Не уме ли електрицитет растварити капљицу воде и поново одвојити кисеоник од хидрогена, кад су је својим спајањем и створили!

— Ти ћеш то, као учен човек, знати објаснити. Ја сам остала жена и не умем ништа да објасним.

— Дакле, наставих ја: иде се тако далеко, да се изгуби свесност својега бића, па се управо умре да се поново роди?

— Разумеш ли дакле сада, да наших седамнаест чула, којима управља прво међу њима, чуло електрично, дају осећаје према којима највећа уживања, што их на земљи окусисмо, нису ништа друго до тупи утисци молуска? Па каква нас светлост облева! Какво цвеће! Какав мирис! То је ко неко непрекидно усхићење! Ох, кад би дошао, кад би ти овде био!

— Не би ли ме могла повести? повиках и потрчах к њојзи.

— Ходи!

Питомачко оружје

као и сама атмосфера љубави, вама су незнана на земљи. Ви осећате љубав од прилике тако као што глуп чује музику.

— Ох! рекох: како си незахвална!

— Али не, мој обожавани, ја се свега сећам. Али помисли да је љубав чврсто спајање двеју душа. У љубави земаљској викад се потпуно не спајају. Али овде, где је електрично чуло потпуно развијено, наша су етерска тела као два електрицитета који се стапају у муњу. Спајање је тако силно да од два бића, која се загрле, остане само једно.

— Као кисеоник и водород који спајајући се изгубе своје облике да начине капљицу воде: оно светло зрице, које садржава у себи све небесне дуге, и обухвата васелену. Па шта онда?

— Е лепо! Онда се могу поново паћи. Ја не знам како то бива, али се васкресе.

Ја је узех у наручје, приљубих своје усне уз њене, и видех у један мах, у сред неке плаве светлости, врло нежне и врло умиљне, како ме Дора подиже на неизмерним крилима. Ја се савих око њезина тела, и изгубих се у усхићењу. Многобројна бића, која леђаху по атмосфери као и ми, имађаху вилински облик, са пипцима, електричним зракама, ваздушним дозивалима, што без сумње представљаху нова чула, о којима ми она говораше. Ја осетих да сам у мах био пренесен на једну сунчану планету плавога Албиреа. Са каменних висина падаху плаве воде и отицаху ка неизмерно великој градини, постављеној цвећем брилијантске боје. Таде сјајних перја изгледаху осветљене саме собом, и својим цвркутањем испуњавашу ваздух.

„Прођимо ову светлост, рече ми: хајде ка вечерњем хоризонту, и одседимо у ноћној палати“.

Пошто облетасмо осветљену полукуглу, приспесмо

у полуноћ. Све литице, све рамије, сва бића гођаху у некој светлости плавој, зеленој или ружичној, светлећи као фосфор или као флуор. Ово стење има без сумње особину као и фосфати и сумпор барита, који упију сунчану светлост за дана а пуштају је у ноћи. Бића што леђаху, бежу такођер светла, на прилику луциоле (мале животињацие што светле). У овом крају света ноћ није нигда потпуна, прво због овог чудноватог светљења фосфора који избија из свију тела, а затим и због другог сунца Албиреа, коме удаљена светлост готово никад не престаје, а исто тако и због претена, слично оном Сатурнову, који осветљен од два сунца разне боје изгледа час плав, час жут, час опет зелен, и распростире по овој ноћи најчудноватије светлости.

Како је сиротан и мален наш земаљски свет, који ми сматрамо да је све и сва, када се сразни са овим надземаљским чудима!

Моја лепа и мила Дора са љубављу носаше ме на својим крилима, и ми сањасмо на обале једнога језера, под један веома велики хладник на слику и прилику дрвета чије се широко лишће простирало као неки зелени хладник над Ђилимом од маховине, засејаним тисућама малих цветића.

„Ево, овде је мој стан, рече она. Одморимо се.“ У својој раздраганости, у свом усхићењу хтедох је загрлити и са њених божанских усана наслађивати се њеном љубави; али тек што је ногом стала на земљу, а њен земаљски облик одмах се преобрази у други неки, сличан оним бићима каква смо сретали кроз ваздух. То не беше више моја Дора. У осталом она беше још лепша и још сјајнија и крај ње осетих да сам само земаљски црвљ.

„Да ме љубиш и даље, и да ме довека љубиш, рече она, довољно је да се умре. Остави земљу. Овде бићеш мој.“

— Па зар нисам оставио земљу, одговорих јој са свим изненађењем.

— Не, погле!“

Она ми полако дотаче чело крајичком пипалке и ја осетих јаки, електрични потрес. Отворих очи и обретох се сам, седећи на великој столици. Моје драге несташе. Ја више ни најмање не сумњам, да она збиља обитава на овој Звезди Лабуда. Она ме тамо зове и ја ћу је у скоро опет наћи. Ја је волим више но нигда.

* * *

Таква беше прича Андрејина. Ово привиђење тако га је дирнуло, да од тога дана његов дух блуђаше далеко од земље. Његово јадно здравље брзо опадаше; али он живљаше срећно у своме сну, — са жељом, са уображењем да га види остварена.

Ја не бејаш изненађен, кад ми после неколико месеци од овог чудноватог догађаја о коме сад причамо, јавише да је мој друг напрасно умро. Једне лепе летње ноћи, можда посећен истим привиђењем, беше се испружио на исту столицу близу великог екваторијалног догледа, управљеног на Албиреа, и сутрадан у јутру мишљаху да на њојзи спава. Али његово тело беше са свим ладно. Са његове десне стране беше пала једна флашица са киселином цијано-хидричном, од које је једна кћи довољна била да раскине везе што спајају душу са телом.

СА ФРАНЦУСКОГА ПРЕВЕО

М. Крстић

О, КЛИЗАЈ СЕ, КЛИЗАЈ....

Дошла зима.... Хладно.... Долина ли, бријег —
Све то наг'о човек гдје по цвјећу хода;
Вијугаве стазе претрпао снјејег;
Хватила се кога свугдје изнад вода.

Но у тебе крв је и бујна и врела,
И док вјетар шива тебе љубав грије, —
И ти хрлиш тамо гдје се младеж смјела
Весело по г'јечи замрзнутој вије....

О, клизај се, клизај по површју ледном, —
Млада си и здрава па би да се крећеш; —
Ал', знај, у животу поклизнеш ли ледном,
То кораком чврстим више поћи нећеш!...

Омислије Х. Микић

БРИГА

РОМАН

НАПИСАО

ХЕРМАН СУДЕРМН

(12)

(СВРШЕТАК)

XXII.

Бранилац је завршио. — Жагор прође кроз пространу поротничку дворницу, чије су галерије биле начинчане главама.

Ако оптужени опет не поквари утисак сјајне одбране каквом несмишљеном речи, биће спасен.

Одговор државнога тужиоца нико и не саслуша.

А сада зазвекнуше зорнети и догледи. Сви се погледу упреше на бледога просто обученога човека, који је седео на истој грешничкој клупи, на којој је пре осам година седео накосин слуга.

Председник запита, да ли оптужени има још шта да изнесе у доказ своје невиности.

„Мир, мир!“ прође жагор кроз дворницу.

Али се Павле подиже, па рече, прво тихо и муцајући, па све поузданије и поузданије:

„Жалим од свега срца, што је узалудан труд, који је уложио господин бранилац да ме спасе. Али ја нисам тако невин у овој ствари, како се он труди да представи.“

Судије се згледаше. „Шта то значи? — Зар ће он сам себе да терети?“

„Рекао је да сам услед страха био готово ван себе. Да сам радио у неку руку у безумљу, које ме је у томе тренутку учинило неурачуњљивим. — Али то није било тако.“

„Скрати себи врат“, зачу се из слушаонице.

„Ја сам свега свога живота живео плашљиво, повучено, и мислио сам, да не могу никоме у очи погледати, премда нисам имао шта да кријем, али ако се у овој прилици будем понашао кукавички, чини ми се да ћу у том мање успети него ли икада, а имаћу у овој прилици доста разлога за то. — Господин бранилац представно је мој ранији живот као узор свих врлина. — Али то није тако. — Мена је недостајало достојанство и самоспест, — ја сам се сувише грешно о људе и о себе самога. — И то ме је вазда гризало, премда с тим никада

нисам могао бити на чисто. — Сувише се било свалило на ме, те нисам никад могао слободно оданути, као што је то потребно човеку, ако неће да затупи и да се запусте.

„Али ме је ово дело ослободило и дало ми је оно, што ми је толико недостајало, — оно ми је велика срећа; па зар да будем толико незахвалан, па да га одричем? — Не, то нећу. — Затворите ме колико вам је воља, а ја ћу преживети то време и почећу нов живот. — Па с тога хоћу да кажем: Ја сам свесно запалио своје имање, никада нисам био присебнији него ли онда, када сам просуо канту с петролејем преко свога живота, и да ми је да данас дођем у исти положај, тако ми Бога учинио бих то опет. — — — А што и не бих? — Што сам разорио, било је дело мојих руку — створио сам га у низу година тешким радом и могао сам учинити с њим, што сам хтео. Знам ја добро, да је суд другог гледишта, и с тога ћу спокојно одседети своје време. Али ко је то претрпео штету сем мене? — Моја су браћа и моје сестре сви били у добру, а мој отац — ту застаде за часак, а глас му задрхта, када настави: „Та зар не би било

живео је тако тихим животом, а морао би свршити тако јадно. С тога је боље што га смрт снађе као гром, који човека убије посред среће. То је моје мишљење, ја сам пречистио са својом савешћу и немам потребе икоме да дам рачуна, сем Богу и себи самоме. А сада нека ми се суди.“

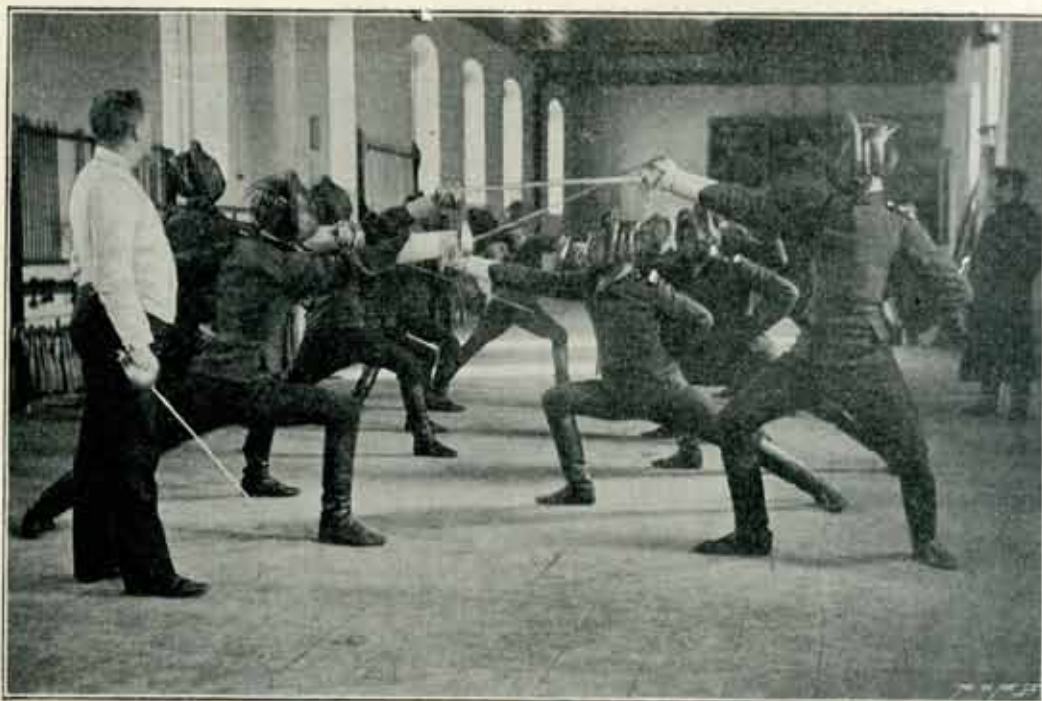
„Живео!“ разлеже се по целој дворници један снажан глас са клупе за сведоке.

То је био Дуглас.

Седа јуначка прилика беше устала, очи му севаху под густим обрвама, а када га председник опомену на мир, седе пркосећи и рече своме суседу: „С овим се могу поносити, је-л-те?“

XXIII.

Две године доцније отворише се једнога лепога јунскога јутра црвено обојена врата на казниошничкоме зиду и пропустише једнога осуђеника, који ведром чела погледа у сунце, као да се учи да поново сноси његов сјај. — —

Борење сабљама у Војној Академији

боље да је мој стари отац последње године свога живота провео у миру и спокојству код једне од својих кћери, него ли онде, куда се ја сада спремам.

„Судбина није тако хтела. Капља га ударила, а моја браћа веле да сам му ја био убица. — Али моја браћа никако и немају право да суде о томе, јер нити познају мене, нити оца. Они су се целог свога века бринули само за себе, а мене су оставили да се сам бринем о оцу, о матери, о сестрама и о имању, а ја сам им био добар само кад им је што требало од мене. — Они ми данас окрећу леђа, али ми ни на даље не могу бити више туђи, него ли су ми били.“

„Моје сестре“ — он се окрете клупи, на којој су седеле као сведоци Грета и Катица, застрта лица и плачне, а глас му беше добио благодат као од уздржаних суза, — „моје сестре такође ме се отресају — али њима радо праштам, оне су жене и нежне грађе — а иза њих су два туђа човека, којима је лако да се ужасавају мога нечувенога дела. Сви су ме сада оставили, — не, нису сви,“ — а преко лица му пређе осмејак, „али томе није место овде. Али једно још хоћу да кажем, па ма изгледало да сам убица: Не жалим што је отац платио главом на своме послу. Већу сам љубав указао према њему, што сам га убио, него да сам му сачувао живот. Био је стар и немоћан, а што га је чекало, то је поруга и срамота, —

Махао је завежљајем, који је носио, и погледао је немарно око себе као човек који још није на чисто о правцу свога пута, али коме је у основи све једно, ма куда залутао. —

Када прође поред забата од казниошнице, спазе једне кочије, које му се учинише познате, јер застаде и стаде размишљати. Затим се окрете кочијашу, који се са седишта поносило саже у својој кићанком украшеној шубари. —

„Има ли ту кога из Хеленентала?“ упита он.

„Има, господар и госпођица. Дошли су по господина Мајерхехера.“

А одмах затим зачу се са степеница: „Ха, ево га већ — Јелисавета, где, ево га већ!“

Павле полете уз степенице и оба се човека загрлише.

Тада се отворише тихо и плашљиво тешка врата и пропустише витку, у црно обучену женску прилику, која се с бољењивим осмејком наслони на зид и мирно причека, док се не пустише.

„Ево ти га, Јелисавета!“ рече стари.

Руку у руку стајаху сада једно наспрам другог и гледаху се у очи, затим она наслони главу на његове груди и шапташе: „Хвала Богу, што сам опет код тебе.“

„А да бисте били сасвим на само, децо“, рече стари, „одвезите се лепо вас двоје кући, а ја ћу међутим попити једну боцу руменике у здравље свога наследника. Ти мени је лепо, ја се данас повлачим с посла.“

„Господине Дугласе!“ викну Павле уплашено.

„Отац је моје име, разумеш ли! А пред вече пошљи по мене! Сад си ти господар у кући! У здрављу!“

Рекавши то, оде низ степенице. — — — — —

„Хајде“, рече Павле тихо, оборених очију.

Јелисавета пође плашљива осмеха за њим, јер када су сад били на само, не одважи се ни једно да приђе друге.

Па онда се повезоше ћутећи по сунчевој цветној рудини. — — — Каранфил, звонце и добричица смешаше се у веома шарен њилим, а бела госпоња влас дизаше своје занихане праменове, као да су снежне пахуљице посуте по цвећу. Лишће белих врба жубораше тихо и као мрежа светлих трака вијугаху се опколи под њиховим гранчицама. — Топли је ваздух треперио, а жути лептирови лећашу по двоје тамо амо.

Павле се јако затурио у наслон и гледао је из полуотворених очију на обиље милих чудеса.

„Јеси ли срећан?“ упита Јелисавета, вагинући се к њему.

„Не знам“, одговори он, „хоће срце да ми искочи.“

Она се насмеја, јер га је добро разумела.

„Погле, ено нашега завичаја!“ рече она, показујући на белу кућу, која се назираше у даљини. — Он јој стиште руку, али га глас изневери.

На ивици шумској зауставише кола. — Обоје сиђоше и наставише пешке. Сада он снази, да она носи под мишком бели неки завежљај, које

„Шта ти је то?“ упита он.

„Видећеш већ“, одговори она, и озбиљан јој осмејак прелете преко лица.

„Какво изненађење?“

„Једна успомена!“

Када ступише у шуму, снази он између првенкастих дебала нешто црно, покривено венцима.

„Шта то значи?“ упита он, пружајући руку.

„Зар више не познајеш своје пријатељице?“ одговори она. „Она је хтела да буде прва, која ће те поздравити.“

„Црна Суза“, кликну он, и поче трчати.

„Причеки и мене“, смејала се она дашћући, „ти заборављаш да смо од сад у двоје.“

Он је узе за руку, и тако ступише пред верио чудовиште, које је стражарило на путу.

„Стари створе“, рече он и помилова чађави казан. А када наставише, осврташе се после свака три корака за њом, као да се не може од ње одвојити.

„Добро сам је чувала“, рече Јелисавета, „иначе стоји баш поред мојих прозора, јер смо је купили с осталим наслеђем твога оца, да је не би изгубио.“

Када се приближише оној страни ивици шумској, рече он, показујући на два дебела, која беху на двадесет корика у страну. „Ето места, где сам те нашао у мрежи.“

„Јесте“ рече она, „тада сам први пут осетила да нећу никада моћи бити без тебе.“

„А ево смреке“, настави он, када изиђоше на чистину. „Где смо“ — па онда изненадно узвикну и пружи обе руке у празнину.

„Шта ти је?“ узвикну она, гледајући га плашљиво. Био је блед као крпа, а усне му играху.

„Нема га“, промуца он.

„Кога?“

„Мога — мога — мога имања.“

Где се негда уздизаху зграде на имању, ширила се сада равнина, а само је по неко дрво стрчило у ваздух крхљавим гранама.

Он се није могао привикнути на овај приказ и покри авиц рукама, док му цело тело обузе језа.

„Не буди жалостан“, молила је она. „Оца га није хтео опет подићи, док ти не би дао наређења...“

„Хајдемо онамо“, рече он.

„Молим те, немој“, одговори она, „нема се тамо шта видети — сем неколико гомилица развалина — другом ћемо приликом, кад не будеш толико узрујан...“

„Али где ћу ја спавати?“

„У истој соби, у којој си се родио... Наредила сам да се спреми за тебе, и наместила сам намештај твоје матере. Можеш ли још рећи да си изгубио завичај?“

Он јој захвално стеже руку, али она показа на смреку, која му пре тога беше пала у очи.

„Боље је да одемо тамо“, рече она, „положи главу на крчињак и звижди ми што. Знаш ли још?“

„Како да не знам!“

„Колико има од тада?“

„Седамнаест година!“

„Ах, мили Боже, и толико те већ волим и постала сам међутим уседелица... И чекала сам те из године у годину! Али ти то ниси хтео видети. Мислила сам у себи, та мораће доћи на посетку, али ти не дође... Па сам онда изгубила наду и помислила сам: не можеш му се тек наметати, када те баш никако неће... Мораш пречистити са собом... И да бих учинила крај свој чежњи, дала сам пристанак рођаку, који је већ неких десет година облетао око мене. Често сам му се смејала, па сам све мислила, да ће — али доста тога — и она се стресе. „Хајде, лези ту — звижди!“

Он затресе главом и показа руком немо преко рудине, где се на видiku уздизаху под небеса три усамљена бора.

„Онамо“, рече он, „немам мира, док не одем онамо.“

„Имаш право“, рече она, и држећи се за руке одоше кроз расцветало рудинско растиње, око кога облетаху дивље пчеле, сањиво зујећи.

Када уђоше у гробље, изби у белој кући подне. Дванаест пута зачуше се кратки јасни ударци, лаки се одјек изгуби у ваздуху, а затим опет наста тишина, само што се настави тихо зујање и певање. —

Гроб материн био је сав обрастао бршљаном и дивљом миртом, а чело главе беше се расцветала дивизма у свем сјају. — Између листића малели су мрки мрави, а гуштер један побеже у зелену дубину.

Ћутећи стојали су обоје ту, а Павле је дрхтао. Ни једно се не усуди да наруши ову свету тишину.

„Где су сахранили оца?“ запита на посетку Павле.

„Твоје су сестре пренеле леш у Лоткајм“, одговори Јелисавета.

„Добро је тако“, одговори он, „она је целога свога века била усамљена, па нека буде и на оном свету. Али сутра ћемо отићи и њему на гроб.“

„Хоћеш ли свраћати код сестара?“

Он жалосно зањиха главом. — Па их опет обузе ћутање. Он наслони главу на обе руке и плакаше.

„Немој плакати“, рече она, „та сада сваки од вас има свој завичај.“ Па затим узе свежњић, који је носила под мишком, одреши бели завој од хартије, а што изнесе беше стара једна прописница раздераних корица и пожутелих листова.

„Погле, ово ти она шаље“, рече она, „и поздравља те.“

„Откуда ти то?“ упита он уплашено, јер беше познао материн рукопис.

„Било је у старом орману, који су спасли приликом пожара, запало између ёнока. Изгледа да је ту било, од како је умрла.“

Затим седоше једно поред другог на гроб, наслонише књигу на колена и почеше је проучавати. Сада се лепо подсети, да је Катица онда, када ју је изненадно с њеним љубавником, говорила о некој песмарици, која је била материна, али никада се није могао усудити да је запита за њу, јер никада више није хтео изазвати ружно сећање на онај час.

Било је ту свакојаких песама, беху лепо преписане, а неке су у пола прецртане, па исписане поправке. Ове као да је чинила по сећању или их је сама стварала. — Ту је било и оне о певачу, коју је Катица онда изговорила.

Па онда је било једне, која је гласила:

Буји паји, снаго моја,
Крај љубке је мајка твоја
Да те чува и да бдије.
Буји паји!

У шуми је мирно, ти'о;
Већ и слатки јек се скрио
Што га звоно с храма није.
Буји паји!

Буји паји, чедо драго!
Где, већ луна зрачећ' благо
Прича лини бајке мило
Буји паји!

О пастиру с бујних гора,
О принцеси царских двора,
И шта су им душе криле.
Буји паји!

Буји паји, чедо моје!
И пред тобом стазе стоје...

Неки јахач смелу ушита кад стиже:
»Што ме гледаш тако?...« и приђе јој банжо.
— »Љубави бих хтела!« —

Насмеја се јахач: »Хајд', лудице, ходи
У загрљај к мени, то у љубав води, —
Љубави си хтела!«

»Ја сам остављена, ја се бедна натим...
Ох, узми ме, драги, да те слуда пратим
Само дај ми љубав!...«

А јахач је грли и грлећ' тумачи:
»Ако ниси знала шта све ово значи,
Сад знај: то је љубав!«

»Ах, ако ти није зазор љубав моја,
Ја ћу, драги, вечно, вечно бити твоја —
Срце ми те љуби!«

Насмеја се јахач, већ му било доста,
Па одјаха с песмом... А девојци оста
Да жали и љуби.

Дан за даном тек'о, и доста их прође. —
Не дочека њега, ал' — чедо јој дође
Што га даде љубав! —

Ни дану ни ноћу не да га од себе:
»Полунцима, јадо, угушиће тебе
Материна љубав!...«

Борење пушкама у Војној Академији

А куд воде? — Ко ће знати!
Буји паји!

На небу је звезда твоја,
За те сија, снаго моја;
Можда ће ти срећом сјати.
Буји паји!

Буји паји, снаго моја!
Крај љубке је мајка твоја,
Чека да а' ће туга проћи...
Буји паји!

Време лети, чедо снава...
Већ се поноћ приближава, —
Сад ће можда отац доћи.
Буји паји!

Па онда друга једна песма:

Некада сам знао девојчину дивну,
Али увек сетну, увек жалостивну, —
Љубави је хтела!

И дану и ноћу кроз прозорац гледа,
И очима плаћем даљини се преда, —
Љубави је хтела!

»Господине судче, казне се не бојим!
Остављена, бедна сад пред Вама стојим, —
Љубави сам жудна!«

... У венчаном руху пред целама стаде:
»О прими ме, Творче, смиљуј се на јаде, —
Љубави сам жудна!«

Тада се мораде сетити сестара, и учини му се као да мати све беше предвидела и унапред опростила.

А одмах затим дође с великим натписним³ словима:

БАЈКА О БРИЗИ.

Била једном једна мати, којој милостиви Бог дарова сина, али је била тако сирота и тако усамљена, да није имала никога, који би му кумовао. А она је уздисала и мислила: »Где ли ћу му паћи куму?« — Тада јој једне вечери у први сумрак дође у кућу нека жена, која је имала на себи сиве хаљине, а главу беше повезала сивом ма-
рамом; она рече: »Ја ћу ти бити сину кума, и стараћу

се о томе да буде добар човек и да те не остави у невољи. Али ми мораш поклонити његову душу.“

Мати задрхта, па упита: „Ко си ти?“

„Ја сам Брига“, одговори сива жена.

А мати је плакала, па пошто је била веома гладна, даде жени душу свога сина, а она га крети.

И син јој одрасте и радио је тешке послове, да јој набави хлеба. Али пошто није имао душе, није имао ни радости ни младости, и често би погледао матер прекорним погледом, као да хоће да је пита:

„Мати, а где ми је остала душа?“

Тада се растужи мати и пође да му потражи душу.

Она запита звезде на небу: „Хоћете ли да му поклоните душу?“ Али оне рекоше: „Одвек је ништаван за то.“

И она запита цвеће на рудини; оно рече: „Одвек је ружан за то.“

И она запита птице на дрвећу; оне рекоше: „Одвек је жалостан за то.“

И она запита високо дрвеће; оно рече: „Одвек је скроман за то.“

И она запита мудро змије; оне рекоше: „Одвек је глуп за то.“

Тада она пође својим путем плачући. А у шуми је срете млада, лепа кнегињца, окољена великом пратњом.

И када виде матер да плаче, сине са свога коња и поведе је на свој двор, који је био саграђен од злата и драгога камења.

Онда је запита: „Реци ми, што плачеш?“

А мати се пожали кнегињци, да не може сину паћи душе, ни радости, ни младости.

Тада рече кнегињца: „Не могу никога да гледам када плаче! Знаш ли шта? — ја ћу му поклонити своју душу.“

Тада паде мати пред њом на колена и љубљаше јој руке.

„Али“, рече кнегињца, „од своје воље нећу то да чиним, он ме мора за то запитати.“ — Тада оде мати с њоме до свога сина, али Брига му је била ставила сиви veo око главе, те је био слеп и није могао видети кнегињцу.

А мати је молила: „Драга Бриго, ослободи га.“

Али Брига се смејала — а ко би је видео да се смеје, морао је плакати — и рече: „Он се сам мора ослободити.“

„А како ће то?“ упита мати.

„Мора ми све жртвовати што воли“, рече Брига. — Тада се мати јако ражали, леже и умре. — Али кнегињца и данас још чека свога прасиоца. — — — — —

* * *

„Мати, мати!“ узвикну он и паде поред гроба.

„Хајде“, рече Јелисавета, борећи се са сузама и спуштајући му руку на раме. „Остави матер, остави је на миру, а нама ништа више неће сметати твоја зла Брига.“

Љиљан и Оморика

Балка у пет чинова с певањем, од Бран. Ђ. Нушића.

Музика од Ст. Виничког.

Нико више од мене не жели Г. Нушићу доброга успеха у драмској књижевности. Међу нашим новијим драмским писцима, он је по готову једини код којег пажљивији и не строг посматрач налази драмскога инстинкта и, овда онда, повешто посматрачкога дара. Ове особине

можда нису сасвим искључене ни из *Подвале* Г. Љишића, ни нарочито из *Биде* Г. Веселиновића; али то није сигурно, није потврђено; и свакојачко, те су особине очигледније у *Кнезу од Семберије*, у *Тако је морало бити*, и у понеким призорима и на понеким личностима из шала Г. Нушића. Г. Нушић је дакле понајуре онај у кога ми полажемо своје наде кад на засада празном обзору ишчекујемо појаву драматичара о коме би се могло рећи да поред тога што пише драме има још и драмскога дара. Те наше наде, да одмах и то поменем, испуниће Г. Нушић онога дана кад, по року који сам за сходно нађе, буде нашој публици поново дао комад сличан по вредности комаду *Тако је морало бити*, и тиме буде, као што се то каже, потврдио своју белегу. Тада ће бити времена и да му одредимо његово место међу осталим драмским писцима, нашим и туђим, док је засада још једнако само питање да ли се он у њихов ред може уврстити (реч је само о добрим).

Са *Љиљаном* и *Омориком*, он у тај ред још неће ући. Мени није право што одмах после његовог комада *Тако је морало бити*, који сам ја први и, нека ми се допусти рећи, с извесном компетенцијом похвалио — што одмах после тога комада, и не допуштајући Г. Нушићу да у свом успеху неко време ужива, морам тако убрзо да дам — опет први, и опет с извесном компетенцијом — неповољан суд о његовом новом комаду. Али је ово потребно учинити. Прво зато да не бисмо и поводом овога комада, као и поводом комада *Тако је морало бити*, чули само оне, жмурке и на једној познатијој писаној оцено, од критичара који последњих годину две дана срљају кроз позоришне ствари. Друго, и нарочито зато што Г. Нушићевој продуктивности, у његовом властитом интересу, треба, ако тако смем рећи, метнути напучу. Лесинг, у младо доба свога реформаторскога одушевљења, рекао је једном: „Засада имам само ту „намерницу“, да напишем трипут толико драма колико Лопе де Вега“, — који је, као што је познато, само комедија написао преко хиљаду и пет стотина. Г. Нушић, судећи по броју драма које је за ово последње време представљао, и нарочито по броју оних у новинама објављених које му још непредстављане надимају пуну лисницу, као да хоће и младога Лесинга да надмаше. У његовом је интересу, као што рекох, навестити му да код *добрих писаца* количина иде увек на штету каквоће, и да онај „који не уме да се ограничи није никад умео писати“.

Ја нећу причати садржину *Љиљана* и *Оморике*, коју претпостављам као да је позната. Ове овако кратке позоришне оцено пишу се за писца, за оне који су комад гледали, или за оне који се спремају да га гледају. Ја желим само што краће рећи свој суд о комаду; задржаћу се при том само на двома главним манама, које заслужују нарочито да се истакну.

Од тих мана прва је ова. Комад Г. Нушића је досада као сваки празан и развучен комад. Једна и иначе оскудна материја невешто је и скомрачно провучена кроз пет чинова који, док се један по један нижу пред нама, изгледају празни и дуги. У првом чину, у коме се упознајемо са будућим заплетом комада, и у петом, у којем оно неочекивано и несклапно крунисање Зорана за цара „крунише“ и ову виливску и царску приповест, још и има нешто радње; али су и та два чина развучена. У другом и четвртном чину, међутим, у којима је изнето Љиљаново пировање с вилком Зрачицом, комад се скоро не миче с места. Завеса је подигнута, позорница осветљена и пуна људи који нешто говоре, време пролази, а ситуација остаје непрестано иста. Нити се догађаји гомилају, нити се осећања мењају, нити се опажа циљ коме се иде. Личности тапкају на месту, као они дејчи коњаници чији су коњи полегли у каријери, а они се не мичу с места. Комад, међутим, треба да тече без престанка, да се у сваком тренутку осећа напредовање; то је она тако звана *прогресија* у Поетикама. Кад ће није, гледаоцу треба дати накнаде у каквој другој лепој или занимљивој особини. Начина да се гледалац заинте-

ресује има стотину; у Шилеровој *Турандот*, на пример, интерес једнога од главних призора у томе је што гледаоци погађају заједно с личностима у комаду једну за-

прибраном, дуго задржавају на безначајним појединостима. Исти је случај и у књижевности с писцима који не умеју да бирају, или не умеју да одржавају сразмеру, између

На часу Геодезије у Војној Академији

гонетку. Из овога се примера може извести колико су разноврсна средства која у том погледу стоје писцима на расположењу (упоредите и у *Магичком тријумфу* призор у коме Порцијини прослоци бирају кутије). Осим срећних епизода, *стил*, топија, лирска места, могу и треба да испуне и оживе комад који би иначе био празан; и један или други од ова два начина требало је да гледаоцу накнади прогресију која комаду недостаје. Али, стил ћемо видети какав је, а епизоде су овде ретке и невешто изведене.

К томе је дошло (оно што обично бива у овим случајевима) да је неважним стварима, које с главном радњом имају само далеке и спољашње везе, дато сувише места. Тако је, на пример, цео трећи чин употребљен на то да нам се каже на који је начин Оморићин отац Девесић дошао до оне капи животворне водиче која ће му окамењену кћер оживити. Та нам је појединост могла бити саопштена у две три речи, узгред, у једном куту дијалога; ми бисмо тако дознали све што нам је о њој потребно знати. Од какве је потребе било тропити на њу цео чин? И то трећи чин, средиште, срце комада? И то пошто су и друга два чина која с трећим чине средину, језгру његову (други и четврти) такође празни? Увек је то рђава економија тропити на излишне ствари, и у животу и у књижевности. Ми знамо, још, како су додани они људи који се у свом причању, невештом и не-

важних и неважних ствари. И наравно, исте су и последице.

Погрешка, међутим, о којој је реч, врло је честа (и зато заслужује да се нарочито истакне) код оних писаца (у које иде и Г. Нушић) код којих је критичка (не творацка) страна слаба. Они имају инвенције, умеју да измисле, да створе; али немају ону деликатну способност да, стварајући, у исто време контролишу, суштинско и поуздано, оно што стварају. При стварању, они недовољно себи дају рачуна о утиску који ће поједина места учинити на њихове читаоце или гледаоце. Отуда се њима поткрадају погрешке на први поглед необјашњиве код људи тако одарених у другом погледу. И отуда је — у другом реду мисли — за такве писце онако користан онај савет који им вели да своја дела, пре но што их изнесу пред публику, увек читају својим пријатељима људима од укуса; пријатељима — јер само пријатељи могу имати довољно самопрегорења да се упштају у те у сваком погледу неблагодарне, анонимне сарадње.

Но још више по његова развученост смета комаду друга (и то је његова мана) онај прозанин, одсушно непеснички, и, кад морам рећи, тако мало књижевнички стил којим је комад писан и који је прве вечери тако јако пао у очи. Стил је и иначе слаба страна Г. Нушића; али је Г. Нушић овога пута пребацио белугу. Незгодним стицајем,

Бели Орао

стил, без којег ниједно дело није уметничко, био је нарочито потребан у овој прилици; за песничку бајку је неопходан стил чист, углађен, китњаст, росан и шарен као „кита цвећа“. Управо, не у песничком стилу, но баш у стилу — што топијем, што једријем, што бујнијем, што сјајнијем — требало је написати ову бајку. Истина је и то да онај који је из либрета видео како Г. Нушић пише стихове, неће Г. Нушићу моћи замерити што своју бајку није у стиху писао. Али, свакојак, стил није смео бити прозичан. То је и Г. Нушић осетио, и покушао је, на махове, писати стилем песничким. Резултат је био врло несрећан. Све обичне мане које се налазе у китњастом стилу писаца без дара за китњаст стил, шарају текст *Љилана и Оморике*: напрегнутост, високопарност, претеране или апсурдне слике и поређења, стереотипни, извештали „песнички“ изрази, онај банални материјал лирских песама и романа по подлицима новина, без манте, без новине, без оригиналности. Све то наизмence са неочекивано прозичним местима и чудно неприкладним језиком за овакве саставе. „Моје одсуство —!“ каже на једном месту вил Зрачица, тражећи, ако се не парам, загрљај од Љилана, *акошто* ваљда њиховог доцнијег виђења, — да и ја говорим језиком ове бајке. Ја немам рукописа пред собом, да повадим још оваквих примера; али сам на представи забележио три четири који могу послужити за остале горње рубрике. Желите ли, на пример, знати кад је пролеће лепо? Писац нам то прецизно каже у овој реченици: „Пролеће је овда лепо кад је свежим зеленилом травнице обојено“. И детињасто банално, и без смисла. Тако, даље, кад Љилан вели Зрачици да га она сама неће више волети ако учини дело на које га она наговара, Зрачица га ућутка овом тако природном и тако типичном рефлексом: „Како жена није мање волела после убиства Авељева!“ Тако, још, кад нам Љилан излаже своју владалачку теорију у овој слици: „Хоћу зграду на срцима да сазидам, а кључеве души да предам“ — шта друго може гледаочева машта замислити по ову апсурдну слику: срца по поду као јастучићи, а Љилан на њима подиже Дуждеву палату; па, сазидавши је, труди се да кључеве од ње некако преда души, која нема руку да их прими! Ово није исмевање, но је слика доиста апсурдна; ко има осећања за ове ствари, он ће то извесно осетити (ко нема, њему се слика може још учинити и лепом). Најзад, овај усклик Љиланов. Љилан, хотећи да каже да ништа није слађе од пољупца, или, да ни вино тако не опија као пољубац, каже то овако: „Зар има лепшег вина од пољупца?“ (И ту је ваљда требало рећи „слађег“, а не „лепшег“). Ова се реченица не може опростити. Написати је, било је већ доста чудновато; али је написану прочитати, и на пробама је слушати, и чути је на првој представи, као управитељ позоришта, у друштву с књижевном уметничким одбором, и оставити је за даље представе, ствар је достојна дивљења. Као Љилан говорио је само још онај жандарски наредник који је, добивши од свога команданта на поклон сабљу, за неко одважно дело, узвикнуо: „Ова је сабља најлепши дан у мом животу!“ Али, то је био жандарски наредник, а после, га се реченица памти... Она је међутим истоветна с Љилановим узвиком; дајте јој упитни облик, и видећете. „Зар (у мом животу) има лепшег дана од ове сабље?“ Она је у том облику само још смешнија...

Такав је, у своје две главне црте, овај најновији комад Г. Нушића. Ја, вероваће ми се, с овом оценом писам имао намеру бити Г. Нушићу непријатан (као што ће се можда ипак неком учинити у овом подивљалом стању наших књижевничких прилика, у ком се, на жалост, начелна разлика часом претварају у лична непријатељства). Ја одавно сувише високо мислим о дужностима критичара у погледу објективности да би за љубав икога или ичега пристао да одступим од онога што држим да је право. У осталом, из онога што сам о Г. Нушићу горе рекао, види се да ја за њега имам само опорних речи. Али ја сам Г. Нушићу желео показати с које му стране

прети опасност. Затим, из разлога које сам горе поменио, овога пута је било потребно рећи ово што је овде речено. Сувише се лудих ствари, баш у пословима којима се овде занимамо, и чинило и писало у последње време.

О игри глумачкој, шта би се могло рећи што не би било познато интелигентнијим походницима позоришним? Оне старе мане наших представа: спорост, развлачење; нераван, као скидан ток радње; незнање, и несхватање, улога; рђаво изговарање; рецитовање текста као без разумевања, као да је на страном језику, с рђавим распоредом реченичних нагласака; неприродни гести, неприродна мимика, неприродан смех, неприродан плач — речју, старе знанце наше — видели смо и овом приликом. Свему овоме је тешко помоћи. Наши су глумци претрпани послом, а с друге стране савршено без компетентних упутстава. Критика је доказала да та упутства не уме дати; а и да уме, она не била довољна. У *кући* треба да има добар саветник. Садашња управа међутим није дорасла том свом позиву; то је моје врло искрено уверење, које, наравно, нико не мора примити. Она је састављена из одличних људи, признатих књижевника, и људи пероватно пуних добре воље, али некомпетентних за онај једини, или бар најважнији посао који има данас да се уради у позоришту, а то је: подизање нивоа глумачке вештине. Доказа, очигледна доказа о тој некомпетенцији дао је сам Г. Нушић, примајући и одобравајући, у свом властитом комаду *Тако је морало бити*, оно наизглед тумачење улоге Јелине, Јелиног оца, и трговца Јанковића, које сам ја на првој представи забележио пратио. Други доказ, са саме представе *Љилана и Оморике*, била би г-ђица Петковићева, која очито иде на ниже. Сви који позориште воле, треба, како који према свом положају, ми да тражимо, управа и други надлежни чиниоци на том да раде, да се у позориште што пре доведе каква Мандровић, или, пошто су Мандровића узели Бугари, неко који би га могао заменити (то, наравно, не мора бити глумац). Дотле ћемо ми сви наше позориште помагати, али задовољства од њега у накнаду за то нећемо имати. Што се тиче *Љилана и Оморике*, само је право издвојити између осталих г-ђицу Миљковићеву, која је, чистотом свога говора и своје игре, и својом пријатном појавом, освојила те вечери и публику мање пријемљиву за лепе ствари.

О музици Г. Бјаничкога, коју писам стигао чути више по једанпут, не могу донети поуздана суда. Колико ми се учинило по првом слушању, она је пријатна, мелодична, колорисана и коректно, школовано компонована. О Г. Бјаничком имаћемо, у осталом, прилике говорити, не овако уз другог, но, као што и заслужује, одвојено, о самом њему.

БОГДАН ПОПОВИЋ

Беч.

Месеца новембра славила је чешка уметност прави тријумф у староме и пуном укуса Бечу. Поред свега непријатељског расположења, које се често са политичког поља преноси и у уметност, морадохме немачки листови признати да су чешки уметници, који овога пута изидоше пред бечку публику, уметници у пуном смислу, ређега значаја и да ни у ком случају нису за подцењивање. Мислимо на Јана Кубелика, тог великог музичара који је пре неколико дана ов. м. као што видим, са ретким успехом концертовао и у вашој, београдској средини. Поред њега помњемо и ове сликаре, бечке победнике: Јозефа Уирку, Векеслава Сожара и А. Худечека. — Кубелик је приредио овде два концерта у дворјани Бечког Музичког Друштва (Musikverein). Оба пута беше сала препуна, и оба пута приређене бежу искрене овације младом а већ прослављеном виолинисту. Нарочито му

хвале технику којој сличности налазе у Ондричека. Младост Кубеликова, први његови овакви кораци по уметничкој стаји — јемство су његове величине, а предзнаци још лепших и славнијих дана.

Још се по Бечу у велике говорило и писало о овој словенској звезди, а дођоше и сликари да заокруже представе бечких уметничких кругова о чешкој уметности.

Први стиже Јозеф Упрка, моравски сликар, који изложи своје радове у уметничком атељеу фирме Митке (Dorotheagasse). То беше читава колекција, рекао бих, живих типова и крајева. Други дође Већеслав Сохор, који изложи у Уметничком Дому (Künstlerhaus) своју велику слику *Бој код Стрежетице* (1866. г.) Иза ових изложи А. Худечек у салону Писке (Parkring) своје изрисе минијатуре.

У току овог месеца заказана је изложба и *Радимскога* који је у својој ужој отаџбини већ стекао лепог гласа као сликар.

Најоригиналнији од ових сликара ипак је Јозеф Упрка који живи у Моравској, где проучава словачки живот и тражи у њему моменте заслужне сликарског представљања. Његова изложба представља одабрани низ карактера пуних особите дражи и лепоте. Из ових радова веће толико чаробности да јој се гледалац и нехотице подије, а у исти мах поклања и своје симпатије честитим Словацима. Бечки листови (који су према свему словенском веома уздржљиви) пишу о овој изложби са пуно хвале. Тако, *Нова Слободна Преса* (Neue Freie Presse) доноси реферат из којег вадамо овај уломак: „На бечким сликарским изложбама увек налазимо и нове чешке уметнике, те се чудимо, како је пуно талената у овој земљи!“ — За Упркине радове вели: „Гледалац их не може никад заборавити, макар их свега једанпут видео, јер њихов темперамент и карактеристика дубоко утичу на душу. На његовим сликама све је модерно, а цртеж необичног верва. Израз лица његових типова пул је карактера. Потези су му лаки а пуно изразни. Не воли детаље колико епохалне утиске. Упрка је један од најзанимљивијих и најоригиналнијих уметника које познајемо...“ И критичар *Новог Бечког Журнала* (Neues Wiener Journal), оцењујући Упрку, вели између осталог: „Од ових великих утисака с изложбе Пољака *Матејка* не сретосмо се још ни са једним словенским уметником који би овако снажно и ентузијастички нагнао словенској народњачкој уметности као што то нађосмо у Упрке. Његов круг није огроман али је сликар у њему јединствен маестро. Чешки уметници Брожики, Хинаје и други више су међународног значаја, док је Упрка потпуно оригиналан, исто као што је и народна песма потпуно оригинална према уметничкој. Његова појава може се обележити као једна од најзанимљивијих у народњачкој словенској уметности...“

Као што смо горе споменули, Већеслав Сохор изложи је свој рад *Бој код Стрежетице*. Ова слика представља момент кад се сускоби аустријска коњица са пражском војском. Немачки критичари веома истичу овај рад, те веле: да се овако уметничко дело скоро није видело ни у Немачкој ни у Аустрији. Слика је огромних размера, јер заузима читаву страну простране изложбене собе. — На овој слици нарочито хвале уметников успех у представљању овог историјског момента; а поред овог ванредну репродукцију коњских покрета у окршају.

И А. Худечка пожео је успех који је пул части за Чехе. Између разних критичара нарочито се истиче Бечки критичар Сервајес, који је ове пејзаже пуне осећаја и живе лепоте успоредио са производима великога Тургењева. На више части ни лепшег поређења!

Ј. Зд. Раушар.

Ђорђе Павловић, државни саветник у пензији. — О овој слици доносимо на другом месту овога броја чланак Г. Др. Ж. Перића, проф. В. Школе.

Зграда артиљеријске школе. — Још године 1837. основао је Кнез Милош Велики *Војну Школу* у Пожаревцу. У њој почеше спремање 32 младих под управом Стефана Херцаловића. Али ондашње прилике и лични рачуни брзо угушише овај почетак. — Догађаји из 1848. године који се муњевито разнесише по целој Јеврони, нагонише и српске највише кругове да озбиљно размисле и пораде на оснивању војничког завода из којег би излазила спремане старешине српској војсци. Стеван Квићанин, Илија Гарашанин и Фрањо Зах највише се залагаху у овом послу. — 18. јануара 1850. године увути Илија Гарашанин, тадашњи министар председник, Државном Савету свој „Проекат Устројенија Артиљеријске Школе“ т. ј. данашње Војне Академије. Према овом пројекту, а по одобрењу Кнеза Милоша Великог основана је Артиљеријска Школа 6. марта 1850. године. За управитеља овој школи постављен је многозаслужни Фрањо Зах, који је тада био српски цивилни чиновник, а који је том приликом добио чин артиљеријског извештача. Први курс артиљеријске школе (1850—1855) сарпшили су и добили чин II. октобра 1855. год. ови питомци: † Тихомир Николић (ћенерал и министар војни), † Милојко Ђевићанин (ћенерал и министар војни), † Коста С. Протић (ћенерал, министар војни, краљевски намесник), † Александар Николић (инжињерски пуковник), † Тодор Војовић (ћенералштабни потпуковник), † Василије Јанковић (артил. потпуковник), Њићбор Јовановић (сад артил. пуковник у пензији), Марко Катанић (сад почасни ћенерал), † Арсеније Станојевић (арт. пуковник), † Лазар Војовић (неш. потпуковник). —

Школа и станови беху у при мах у згради топовнице која је била на оном месту где је данас велика нова зграда Војне Академије. Како је изгледала зграда артиљеријске школе види се на нашој слици.

VI. класа питомаца Војне Академије (1861.—1866.) — Да би се видела пошта и спољашњи изглед некадашњих питомаца В. Академије доносимо слику VI. класе. Да би слика била још занимљивија постарали смо се и за имена питомаца које представља. Гледајући у слику, у поређу су реду (с лева на десно): † Мирко Савић (неш. поручник), Михаило Магдалинић (ћенерал), † Михаило Илић (ћенералшт. мајор), † Коста Укронић (ћенералшт. капетан); у средини: Стеван Луковић (почасни ћенерал), † Светозар Јочић (инж. пуковник), Радомир Путић (ћенералшт. пуковник у пенс.), Тома Јовановић (резерв. ћенералшт. пуковник), † Милан Милићевић (инж. поручник), Павле Шањарик (почасни ћенерал и држ. саветник); у доњем реду: Кока Милоновић (ћенерал у пенс.), † Милан Спирит (инжињер. поручник), Јован Д. Праворчетић (поч. ћенерал), † Милош Андрејевић (арт. капетан), Тодор Поповић (резервни потпуковник) и Јеврем Велимировић (рез. ћенерал).

VIII. класа питомаца Војне Академије. — У поређу су реду (с лева на десно): Стојан Бранковић (инж. пуковник), † Лазар Спасојевић (инж. капетан), † Ђура Димић (неш. пуковник), † Тодор Весић (инж. мајор), Чедомир Милковић (инж. пуковник); у средини: Јован Дамјановић (неш. пуковник), Коста Радисављевић (инж. пуковник), † Срећко Стојановић (арт. потпуковник), Тодор Грубановић (неш. коњички потпуковник), Никодије Стевановић (артиљер. пуковник), † Стеван Грујић (ћенералшт. мајор, проф. у В. Академији); у доњем реду: † Михајло Стојановић (неш. капетан), † Коста Костић (артил. мајор), Коста Пантић (артил. пуковник), † Михајло Симић (коњички капетан), † Петар Јовановић (вешад. капетан). —

Стара зграда Војне Академије. — Још када су први питомци Артиљеријске Школе ступили у завод, довршавала се зграда Војне Академије, која је својом фасадом окренута према левој улици Кнеза Милоша Великог. Ова је зграда и данас део зграда Војне Академије, а у њој су: управничка канцеларија, курс Више Академије, разни кабинети, библиотека, антографија, административне канцеларије и управнички стан.

Нова зграда Војне Академије. — Тек прошле године довршена је и подигнута, на месту некадашње Топовнице и Артиљеријске Школе, величанствена, скоро раскошна зграда Војне Академије. Србин у њу с поносом гледа, јер она, према најскромнијим пожелјама, представља на крају педесете године редак успех неуморног рада и напредовања школског. У овој се згради уче српски младићи, како ваља свој род љубити, како ваља свој живот, кад жељени вучне час, припети на олату Отаџбини, Краљу и Српском Уједињењу. И најзабрљуте српско срце излази из овог дома задовољено и утешено, јер омладина, која је у њему, високо цени и разуме свој позив.

Наставници у Војној Академији. — Доносимо слику наставничког збора Војне Академије, одуђујемо се њихову раду и старању да овај угледни завод ваља буде на висини свога позива, да Отаџбина у њиховим ученицима добије спремане и ваљане војничке старешине, а неослобођено српство остварење непокорићних наја и жеља. —

Питомци на одмору. — Свршен је час учења, па су се сад разишли по пространим дворштину да се одморе. Али ни ту не мирују њихова млада срца: бацило камена, скакање скока, нежбама на гимнастичким сарањима, родољубна несна и одушевљени разговор о тежакма њиховим и српским, — најмилији је одмор наших питомцаца.

Трпеза у Војној Академији. — Слика наша представља тек подовину простране питомачке трпезе. Ред у њој за време јела, храна и посруга — саставни су део оног угледа који овај завод ужива у српском народу.

Кухиња у Војној Академији. — Ради потпуности утисака, који се могу са слика добити, доносимо и слику академијине кухиње, у којој су угледни и прибор и чистоћа.

Училишница у Војној Академији. — Све су училишнице простране и видне, а наша слика представља училишницу питомцаца II године.

Соба за спавање у Војној Академији. — Ништа измишљеног; у њој је само најпотребније, скоро као и у простих војника по касарнама: тврда постеља, низак подглавник и танак вунени покривач.

Часови забаве у Војној Академији. — У заводу су, од разних игара, допуштено само шах и билијар. Три простране одаје одређене су за ове игре. Часово дужег одмора проводе питомци, поред осталог, и у овим играма за које је потребно и доста размислања и сигурне руке поред изврбаног ока.

Питомачко оружје. — У дугачким ходишцима, пред собама за становање, поређано је питомачко оружје. Брижљивост у чувању и чистоћи самог оружја показују већ сада, да ће додичије војничке старешине умети поучити српског војника како се оружје чува и како се њим рукује. Резултати питомачкога гађања у најбољој мери задовољавају старешине којима је о том поверено старање.

Борење сабљом у Војној Академији. — Слика износи само један момент, те је штага што се не може добити тачан појам о целом вежбању, у којем се лакоћа, окретност и правилно извођење разноврсних удараца нижу у изврсну целину уметничке борбе.

Борење пушком у Војној Академији. — А када дође час да се у непосредној близини погледају анде у анде с непријатељем, не смем калонити ни узмакнути. Кад нестане метака, када се дође на бол, — пушку у руке од првог редона, па напред! — Како се спремају питомци Војне Академије за тај велики и очајнички тренутак, показује наша слика.

На часу геодезије у Војној Академији. — Каква се и колика пажња обраћа на ову научну дисциплину, доказ је *Венерантска Борта Краљевине Србије* и садашње тријангулације које врше српски геодези. Велике збирке досадашњих геодезских радова академијских питомцаца драгоцени су подаци за познавање наше земље у овом погледу.

Бели Орао. — Поред разноврсних традиција у Војној Академији одржала се и ова, под именом *Бели Орао*. Када питомци ступе у другу годину, примају врло свечано од питомцаца III године *Белог Ораа*. Орао је нацртан на картону и урамљен је. У средини, на белом пољу, израђен је календар школске године. Преко целе године Орао је у училишници II године (на нашој слици училишнице види се на зиду), и свакога дана редарена је дужност да избрише из календара тај дан. То тако иде до последњег дана. А када дође жељени час да се из календара избрише и последњи дан школске године, поврстају се питомци II године и свечано скину Орао с његова места па га уз песму износе у дворштину где их већ очекују поврствени питомци I године који тог дана ступају у II годину.

НАУКА

Бадњак. — Реч „Бадњак“ врло је важна у обичајима српског народа. И њен првост значај сви знамо: значи нарочито осећено дрво, које се уочи Божића меће на ватру. Али прави његов значај не знамо, т. ј. заборавили смо, па с тога и постанак речи не знамо.

Пре неких година у „Невену“ неко предлагаше да „Бадњак“ назовемо „Јелка“. Али тај, нити је знао шта је „Бадњак“, ни шта је „Јелка“, али је желео да и ми усвојимо тај немачки бадњак као што су Руси, Немци га зову „Christbaum“, — са свим унутро, а Руси, усвојивши га од Немца, назвали га „Јелка“, — опет са свим унутро, јер „Јелка“ је с а м о ј е л а (Tanne) и ништа друго. Што је пак у Немца узета јелка, то је отуда, што тамо у њих, по готову, и нема другог дрвета, јер је по ентогеографији у Немачкој већ регион јеле и букве. А јела је зелена од букве, јер је зими зелена, док се у букве лист сасуши али онадне, и дакле није дева. Немци који су у Русији до скоро били не само „Kulturträgeri“ него и „Machtträgeri“, предали су свој обичај школовањем Русима, али не и маси народа, удаљеној од културних центара.

Ну о том доста.

Али ми пак јелом назовемо храст — зар то не би будаљасто било? Ово рекох тек узгред, те да се види само, каквих бесмислица може бити у нас.

А сад о Бадњаку.

Пре свега, постанак Бадњака морао је бити онда, кад су „Словени“ (правни Срби) починили Нову Годину о Божићу (што значи о краткодисциплини) и значај бадњака није могао бити никоји други, него: да се огањ — ватра — у кући не угаси, па што се и данашњег дана уочи великих празника пали у задружној кући, удаљеној од „света“. Па не само уочи великих празника, него и сваки

дан на то се назива, те се жеравица загрева (да би до зоре дограјала) да се по би морала у суседа зајмити, јер — онда није било „жарине“ или „налидрацета“ или „житица“ или другог шмала, па у свакој кући ни пресива.

Ну да би дрво, које се с вечери на ватру меће, могао горети с а у н о ђ (а тада су најдуже поћи) а да не изгори, дакле да се огањ — ватра — не угаси, — метали су додело и дугачко дрво.

Како сваки измишљеник посао народ (можда одмах у другој генерацији) мистифицира, па и митологисте, те да га неби науку, то је морало наравно бити и са тим „очувањем неугашеног огања.“ Доцнија поколења, не знајући постанак нечега, а желећи тумачити га, наравно заплутају у машту, често до халуцинације материјализму.

Поводом оне погрешке у „Невену“, један наш од првих етимолога, одбијајући онај предлог, узео је да и етимолошки објасни реч „Бадњак“.

Тумачење његово о значају бадњака — и ако је обичан случај митологиста до несталинског жишка — ипак, схваћен као обичај реалистички, може се без зазора пријети; али његову етимолошком значењу речи, бар ја не могу да се поклоним.

Узимајући, да је заатак Бадњаку, да „очува неугашен огањ“, — што у самој ствари и јесте, то он, а можда уз њега и други ко, узима да реч бадњак долази од корена вѣд, што ће рећи: б д и т и, будан бити.

Ја уз то не пристајем. На бадњи дан није да се не спава, него сви спавају, али — рано устају па да одмах и ватре буде готове.

Према овоме, како ја о томе знам и мислим, држим, да је корен тој речи бат.

Истина је, да многи не знају ту реч. И ја је нисам знао.

Ну, студирајући географију Визрског тропног и етнографију српског народа, мени је затребао да знам, да ли има, и шта је значаја у старословенском језику, реч бат (ваљда онда вѣт), јер њу, као корен, налази често у топонимима: Баточина, Батаљница, Батовац, Батова, Батуша..., па и Батомир (nomen viri) које ми име изгледа да је словенско.

Јован Вожковић, на кога сам се био обратио, није ми могао наћи. Тек пре десетину година, мало више, ја чујем из уста живог човека реч бат, и дознам шта та жива реч значи.

Ја сам се много обрадовао; ну не толико због ових топонима, ма да сам ја при својој студији у томе терао до нелицитерије, да знам шта које име значи; — него више због Батомира, јер сам се тиме као уверио, да је словенско. А тако је било име ову Атиљину...

Па шта је бат?

Бат је једна главних грана на дрвету, које из врха стабла избијају, те „крупну“ почињу (Hauptast), па се због тога каже и за свако подељено осећено дрво, и кад је очистио од грана и гранича. Каже се: „метнуо на ватру читав бат“, кад се метне дрво, неосећено на обичну дужину на ватру.

Мени се чини, према свему овоме, да ће „Бадњак“ долазити од бат; дакле било би „Батњак“ као terminus technicus, па се кажемо т уметало на д.

Упоредите са „бат“ ове речи: батина, батњи (Вуков речник), батрљина (ређе батрљина, како је у речнику), батрати се, батаљина, — па ће те видети важну улогу речи „бат“, о којој сам ја мислио да је изумрла, а она још и данас живи.

Да „Бадњак“ има више сродства са бат него са вѣд, сведочи и реч у Црној Гори „Блажена вѣлица“, што значи мали бадњак (види Речник).

Међу тим, ако има у старословенском вѣд, онда би то био један и случај у „Бадњаку“, да се у српском изведе њ на а место на у (или на о) тај значај будан бити, бдити, јер топониматика, као конзервативнија у томе, износи нам то њ само на у. На пример: ми имамо на врло много места назив: Будин, Будин, Будин, што у е к значај (новијом речи казано): Стража, Стражевина, Стражилово и т. д. Бдин (данашњи Вудин) не знам да ли се тако нисао, али са њ; али значи што и Будин и Будин, — и све је то од „бдити“.

Да пак реч „налица“ не значи ништа, што би казивало и а ж њ у или б у д њ о њ у, него значи што и „батина“ (дакле од бат), то нико не може порицати. Још кад се узме на око, да се погача, која се даје пољанику (пољанику), каже „Батњача“ (не Бадњача, види Речник) онда престаје свака двоумица.

Упореди и Батњи, Батаљак, Батаљина (сво у Речнику), или: Ти не нијес малањенику батом бивену (Речник уз реч крџишја).

Према свему овоме, ја мислим и остајем при томе: да „Бадњак“ не долази од „бдити“ (јер у том случају бадњак неби се звао дрво метнуто на ватру, већ човек који је уз њега); него од „бат“, пошто се заиста на ватру и меће бат, наравно у цели да се огањ до зоре не угаси.

ДРАГАШ

КЊИЖЕВНОСТ

Емилијан Лилек: *Билешке о задружним и господарственим приликама у Босни и Херцеговини. Glasnik zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini. XII, 1900., 2. Str. 213.—225. Sarajevo, 1900.* —

Лилек је ове белешке скупио поглавито у Медој, у Гацку, на Глазнику и у котарима: чајничком, приједорском и фочанском. Он се најпре бави о задругама, па о измешу и сеоској заједници. Белешке о задругама поделио је на двоје: у првом делу говори о управу задруге; о дужностима, правима и частима домаћинским; и о дужностима младинам; а у другом о дооби задруге.

Задруге. — 1. Свака задружна кућа има свога домаћина, који је не само њен управитељ него и судца и свештеник, али

је обичај, да се сваки домаћин договара скоро о свему с осталим на рад способним мушкарцима. Домаћином бива обично отац или најстарији брат, а може бити и млади брат, ако је способнији од старијих. Није ли ни један мушкарца за управу задругину способан, домаћином тада постаје жена. — Домаћинова жена зове се домаћиница, ако је способна да управља свима женским пословима у задрузи; у противном случају домаћином постаје најспособнија жена. Жена која готови јело зове се маја. У мањим задругама домаћинца је обично и маја, а у већим домаћинца добија у помоћ куваљу.

Стопанница управља смоком код куће, а планника у планини. Тај задатак могу вршити мушкарци, ако у кући нема женскиња.

Најмлађа, скоро доведена, жена зове се млада. —

Домаћин има највећа права и части. Он заступа кућу пред судом и другим властима. Сви чланови задруге морају га слушати и поштовати. При јелу увек седи у почетку; нико пре њега не сме окусити. У јутру обично устаје први, на обиче стоку и све друго имаће. Пред њим нико не сме пушити. Он наређује укупанима, куда ће који ићи и шта ће радити; а сам не ради ништа, већ води преховни надзор. Ако га старија не слуша, најпре га саветује, а ако то не помогне, он га може истерати из задруге с делом или без дела. Ако га не слуша која жена, кажеће то њезину мужу.

Млада је млађа од најмлађег детета, јер нема никакве права и мора свакога слушати. У јутру устаје пре остале чељади, наложи ватру и помете кућу; подиже све укућане при умивању, очисти им обућу. Она перо судове увек после јела. Леже последња пошто све распери и угаси ватру. Не сме да седне долазе, док јој то старији не каже.

Овде ваља упамтити још и ово. Кад се руча или печера, једу најпре мушци, па женске и најзад деца. Или сваки за засебном софром. Ретко пак мушци и женске заједно, а деца увек за себе.

Посебно имаће појединих породица зове се башкалук или у ширем смислу и рђија; израде су такође појединих породица, а земља пак припада свима. Њу не сме старешина продати без договора с одраслим мушкарцима. —

2. Задруге се у Босни и Херцеговини деле на истих оних узрока, који изазивају тај појав у суседним српским земљама у којима имају задруге. Деоу врше или сами задругари или нарочито позвани људи или суд. При деоби ваља право мнората т. ј. најмлађи брат има право да при бира, њему остаје обично задругина кућа. Имаће се део по овим начелима: 1. по коленима т. ј. колико браће толико делова, а ако се део отац са синовима, онда и он добије равни део; 2. по радницама и 3. по чељадима.

Задруга се дели обично у јесен или у пролеће, док још увеси нису посејани. Најпре деле покретно имаће, па земљу и остале непокретности. Покретно имаће деле на онолико једнаких делова, колико има браће, а земљу тако исто, ако је њихова својина; ако ли је пак агина, онда је деле по чељадима.

Не деле се никад сви, него по један или два брата.

Ако се дели кметовска породица, она мора то јавити агн који даје више и плодније земље ономе ко има више чељади. А од стаја добија највећи број онај који има највише марве. —

Племи. — Племенски се живот скоро са свим изгубио у Босни и Херцеговини. Једини су можда Љубибратићи у Љубову код Требина, који су још сачували своју управу, верску, а делимично и економску заједницу. Има их 6 кућа са 64 чељадета. Свака кућа има свога домаћина, а цело племе кнеза и подкнеза, које домаћини избору. Ако кнез уредио обавља свој посао, наслеђује га у том звању његов син, само ако је тога достојан.

Племи има своје крсно име Св. Климента, кога прослављају три дана. На дан Велике Госпође имају Љубибратићи у први прелазу за све укрле из племена. Ако умре који одрасли човек, нико из племена неће јавно завевати за читаву годину.

Свака кућа има свој љезук, а осим тога имају заједничких шума, ливада и ораница. У заједничким шумама може свака кућа сећи дрва за своју потребу и напасати стоку. Шуму заједнички секу, па деле новац од продатих дрва и ћумура.

На заједничким ливадама такође раде сви заједно, па деле сено. И оранице сложено обрађују па деле и сламу.

Сеоска заједница. — Многа села имају заједничку њиву, пашњаци и дрва. Често пута држе заједно и једно место где ће сејати кукус, ботен и конопљу. То место заједно обрађују, али свака кућа даје своје семе и убира оно, што је посејала.

Пекад се дешава, да више села имају заједнички мана: у том случају сваког дана меће у њему друга кућа, док се све не обреде.

Т. РАДИВОЈЕВИЋ

РАЗНО

Споменик Кнезу Милошу Великом. 17. ов. мес. прослављала је Гимназија Кнеза Милоша Великог у Крагујевцу свечаност открића споменика својој духовној заштити Кнезу Милошу Великом. Споменик је у гимназијској дворници, а рад је Симеун Роксандића, акад. најара. — Откриће споменика било је после свечане службе у цркви.

Општинске финансије. — Као друга књига „Финансијске Библиотекe“, коју издаје уредништво „Финансијског Прегледа“, изашао је у преводу Др. Милена Веснаћа списак Нол Дибоа: „Општинске Финансије“, са овим садржајем:

Предговор (од уредника „Фин. Прегл.“ г. С. Р. Кукића). Увод Општинско друштво (претходне напомене. I. Пруско; II. Француско; III. Бельгија; IV. Енглеско; V. Италија; VI. Заједница). Општински издаци (Општинске службе. — Државна издаци на терет општина. — Црква. — Полиција. — Путови. — Настав. — Потпора сиротиња. — Установа у циљу побољшања погодаба за живот у градовима. — Радови у интересу земљорада по селима. — Теорија о општинским пословима. — Унутрашње обавештење општинских служби. — Паметање спољних и прекомерних служби. Рашћење општинских трошкова: социјализам и помесни комунизам. — Опасност овог рашћења за општинске финансије. Општински приходи (Ваштински приходи. — Државне потпоре. — Фатални систем у Пруској, Италији, Бельгији, Француској, Енглеској, Сједињеним Америчким Државама. — Теорија ефикасног система: I. Разликовање у три врсте порезовима, њихово правдање и потреба њиховог комбиновања. — II. Специјализација општинског прихода: — III. Утицај броја пореза на њихову вредност. Накнаде и приноси (Порези. I. Однос између државног и општинског пореза. — II. Приходи. — III. Непосредни стварни и лични порези. — IV. Посредни порези. — V. Донути порези. VI. Финансијски систем угледне општине). Општински зајмови и дугови (износ општинских дугова. — Њихова подела између разних општина у области. — Начин и погодба закључивања општинских зајмова). — Закључци.

За свакога, који се јавним нашим пословима бави, књига је ова неопходно потребна и ми је топло препоручујемо. Продаје се по 2 дан., а може се добити у дворској књижари Г. Мите Стајиће.

Педесетогодишњица Војне Академије. — Први дана нашега државног живота после херојски извојеване слободе показали су потребу да се унутрашње уређење државно све боље уреди и регулише и изазивали су и потребу војске. Њени почети јесу до душе наше тежице нахиских старешина да имају уза се извештај брзога, који ће им се наћи за одржавање реда и за личну службу. Најбољу војску, те врсте уреди Господар Јеврем, а по њему угледу и Кнез Милош заведе 1835. године стајаћу војску, па коју су рекрутовани момци из све земље. Али је ова војска ефикасна на широј основи, да послужи земљи и Господару и за унутрашњи ред и за одбрану од свакога споља. —

Таквој војсци, разуме се, ваљало је спремити и старешине свесне све обиле свога задатка, зато Кнез Милош основа 1837. године у Пожаревцу „Војну Школу“, која на жалост наскоро престале, као жртва унутрашњих међусобних и сплетка.

Нова школа отвори се тек 1850. године, највишим решењем од 6. марта, а поче рад свој 6. септембра. Ова нова школа, названа „Артиљерска Школа“, поче одмах с почетка спремати официре за све родове војске и спремила је за тридесет година 12 класа са 189 питомца и издржала је бомбардовање Београда и наше ратове за независност Србије. У обе ове прилике школа је преко својих питомца јасно већ показала да и српска војска снага није више четничка множина, већ да је то снага спремна и способна за редовну борбу.

Али како је број свршених питомца за оних 30 година једва достигао 189, дакле годишње по 6, то се морао прегнути живље и спремању подматка, како би он когао заузети по могућству сви старешински места и унета у највише редове војске дух нових погледа о војсци и њену задатку. А то је повукло за собом потребу да се дотадашњи петогодишњи курс сведе на краћи, дододати за општу спрему официреку, са накнадним двоогодишњим, вишим, за стручну спрему, али да се питомци примају свако године, а не као дотле две године узастопце, па три године наикако. Та реформа, извршена 18. јануара 1880. године, промени и изне заводу и даде му оно, које је и пр. тога већ дуго имао у народу, име „Војна Академија“. У тој новој школи, школовало се за оних 20 година још 19 класа са 863 питомца, тако да је ову школу свега до сада свршила 31 класа са 1.577 питомца, од којих је било 59 Јенералштабних, 429 пешадијских, 282 артиљерских, 85 коњичких и 105 нижњерских. Од њих је данас у акцији 861.

По завршетку првих педесет година свога рада, Војна Академија прославља је 9. и 10. децембра ове године ову свечаност. Првога је дана приредила помен погинулим и померлим наставницима и питомцима, а таме се одужила сенима за њихово пожртвовање и ревност у служби. Другога дана извршен је славски обред, после кога је управитељ Војне Академије Јенерал Г. Павле Вошковић изговорио лепу беседу о значају ове школе и овога дана. Затим је министар војни. — Јенералштабни потпуковник Г. Милош М. Васић (питомца XII класе) прочитао четири уклаз Његовога Величанства Краља којим се одликују неколико пређашњих и садашњих наставника, као и управитеља. Најзад је Његово Величанство Краљ Александар I изговорио дивну реч наставницима и питомцима, позивајући их да настану својим збогом да спреме у школи некуе официре, који ће, када уђу у војску, спремом и уменшошћу надокнадити оно, што друге државе могу обилним материјалним средствима. После ове речи иста послуживање гостију, уписивање у књигу уписаницу и раздавање штампање књиге „Споменице педесетогодишњице Војне Академије“ у којој је професор Академије Г. Хенрик Лилер изнео постанак, развој и садашње стање ове школе, наставне планове и програме, списак управитеља, наставника и питомца за све ово време и табеларне прегледе. У овој општарној књизи наћи ће читалац који је рад да се обавести још више о Војној Академији, најразличитија обавештења. После се прешло у нову зграду, где су отприлике две деце узидане камене плоче, једна као успомена на овај дан, друга са именима 10 официра, питомца ове школе, које су на бојном пољу положили свој живот за Бери, Краља и Отаџбину. На посету је извршено дежурство питомачке трупе, после којег је Његово Величанство Краља изговорио питомцима родољубну беседу и подарио трупи застану, затим су питомци друге године произведени у чин наредника.

Завршетак свечаности чини ручак, на коме је било неколико лепих беседа, весело питомачко цело после подне и забава у вече. Због тескобе у просторијама она је свечаност извршена само с познатим гостима.

Збирка женских ручних радова. — Са задовољством бележимо наредбу Министарства Просвете слима надзорница Народног Школа о прикупљању женских ручних радова. Наредбу ће извршити учитељице, којима је стављено у дужност да свака изради на по један рад који ће бити пренет с оригиналног народног женског рада и пр. везова на кошуљама, чаранама, убрусима, јазгуцима и т. д. —

Старинска српска јела и пића. — Г. проф. Сима Тројановић, који је пре неколико година штампао у издањима Српске Академије своју расправу *горњег нивоа*, сада је поново разрадио њен материјал и извадио штампано у XXVII. књизи немачког сина *Archiv für Anthropologie*, одакле га је одштампано у књигу под насловом: *Altethnische Speisen — und Getränkebereitung bei den Serben* (Braunschweig, 1900. 4°, стр. 32). У књизи је неколико слика које је израдио Г. Н. Зеге. —

Les assemblées politiques de la Russie ancienne. Les zemskiye sobors. Etude historique, par Félix de Reuss. Paris, Lagrove; на 8 ил., стр. 191; цена 4. дин.

Руски су писци утврдили да је аутократија у Русији, у ономе смислу, како је ми данас подразумевамо, екстремније постанка, и да су руски цареви, од XV—XVII века, били увек окружени разним великим и државним саветницима, чији је утицај често био врло велики. F. de Reuss је покушао да разишче мишљења тих руских писца резиме, да их критички прегледа и да их изнесе у првоступачној форми пред западну публику, који има врло мало појма о установама старе Русије. Као таква, ова се књига препоручује и оним српским читаоцима, који се интересују унутрашњим развојем ове велике и силне словенске царевине, на чијем пространом земљишту, кажу сунце никада не залази...

„Dom in svet“ о Србима. — У овом илустрованом и књижевном листу наше браће Словенаца било је и ове године слика из српских крајева, као и реферата о српским књигама. Слике су: *Сремски Карловци*, *Ириш*, *Илок*, *Сремска Митровица*, *Босанска* и *Сарајевски трговац*. — Реферати су о оним књигама: *Постанак и развој српске црквено-народне аутономије* (Д. Руварица), *Крајинскиње* (Богдана Крајинића), *Књига о љубави* (М. Ј. Митровића), *Издања Матице Српске* из год. 1899.

Јубилеј Хенрика Сјенијевича. — 9. овог месеца светкована је у Варшави 25-годишњица књижевног рада овог прослављеног полског романописца. Тога дана предат му је у власништво народни дар: двојак Обленгорка којег су унутрашњост раскошно удесили богати поклонници његова талента. После антургије у славу тога дана и после свечаног скупа, била је у вече у Варшавском позоришту свечана представа са прологом. Представљана је Сјенијевичева комедија „Swaty

rapa Zagloby.“ Слава имена Сјенијевичева понос је свега Словенства, јер и оно, у низу других великих имена, наговештава Век Словенства. Таквом имену: Слава!

БИБЛИОГРАФИЈА

Ivan Kanonik Stojanović: *Dubrovačka književnost*. Dala na vidjelo Srpska Dubrovačka Akademika Omladina. Dubrovnik, Srpska Dubrovačka Štamparija A. Pasarić. 8°, стр. 341. Цена ?

Споменица педесетогодишњице Војне Академије. — 1850.—1900. Београд, 1900, Војна штампарија, 2°, стр. 137. Цена ?

Четрдесет и пет племића — Роман Александра Дима. Провео с француског Јован В. Несторовић. Београд, штампарија П. Курчића, 1900. 8°, I. св. 314 стр., II. св. 292 стр., III. св. 333 страно — Цена 6 динара или круна.

Управа добара. — За ниже пољопривредне, селске продужне и грађанске школе. По страним изворима израдио Александар Миљковић, управник Ратарске Школе у Краљеву. Београд, Електрична штампарија Павловића и Стојановића, 1900. 8° стр. 83. Цена 1-50 дин.

Бачка песмарица са декламацијама. — За ученике-це IV разреда основне школе. По програму приорио и удесио Пет. М. Стојановић, учитељ. Треће издање. Издање Краљ. Срп. књижаре Мите Стајаћа у Београду, 1900. Штампарија Павловића и Стојановића 8°, стр. 55. Цена 20 пара дин.

Пољопривредна читанка. — За селске школе. Средно Др. Ђорђе Радич. (Са сликама). Издање Дворске књижаре Мите Стајаћа. Штампарија Павловића и Стојановића, 1900. 8°, стр. 95. Цена 0-80 п. д.

Земљопис Краљевине Србије, са кратким описом свију српских земаља. За ученике и ученице IV. разр. осн. школе. По програму написао Раша Митровић, учитељ. Четврто издање. Издање Краљ. Срп. Дворске књижаре Мите Стајаћа. Штампарија Павловића и Стојановића, 1900. — 8°, стр. 144. Цена 70 п. дин.

Рачунски задаци, за ученике и ученице IV. разреда Нар. Основ. Школе. По програму написао Раша Митровић, учитељ. Друго издање. Издање Краљ. Српске Дворске књижаре Мите Стајаћа. Штампарија Павловића и Стојановића, 1900. — 8°, стр. 70. Цена 60 пара дин.

Познавање природе — За IV. разред осн. народне школе. По новом програму удесио Дим. Ј. Соколовић и Мил. М. Станојевић. Издање Краљ. Срп. Дворске књижаре Мите Стајаћа. — Штампарија Павловића и Стојановића, 8°, стр. 58. Цена 50 п. дин.

Наука хришћанска. — За ученике-це I. и II. разреда основне школе. Написао Петар С. Протић, школски надзорник. Издање Краљ. Срп. Дворске књижаре Мите Стајаћа. Штампарија Павловића и Стојановића, Београд, 1900. — 8°, стр. 40. Цена 20 п. дин.

Претплатницима „Нове Искре“

Не стидимо се признати да смо се репавали: хоћемо ли уређивати и издавати *Нову Искру* и у 1901. години или ћемо се оставити тог тешког и мучног посла, али не тешког и мучног по недостатку воље и љубави наше за рад овакве врсте, већ једино због претплатничког немара каквог, чини нам се, нигде нема као што је у нас Срба.

Немар тај прелази чак границе обичног немара те постаје пуко невођење рачуна о дужностима.

Према броју примерака, које власништвошаље и за које очекује претплату, рачуна се о могућности излажења листа. Али примати лист а не плаћати га, значи навести власништво у несумњив дефицит, па га тако нагонити да престане са листом због дуга који му повериоци неће опростити.

Па ипак ми не кријемо да је ова друга година, према дефициту који је показала, боља од прве. А нада, да у трећој години неће више бити никаквог дефицита, храбри нас да уведемо *Нову Искру* и у трећу годину њезина живота.

Не волимо обећавати што не можемо испунити, али нам је угодно навести и своје и туђе уверење: да је *Нова Искра* у другој години показала несумњив напредак према првој.

А треба ли уверавати, да ћемо уложити сву добру вољу и старање своје, како би се исто тако судило о *Новој Искри* у трећој према њезиној другој години?

Нова Искра излазиће дакле и у 1901. годмни као и до сада, без икаквих промена у цени, облику или количини материјала. — Ако у рубрикама буде каквих измена, оне ће само обележити напредак који ваља извршити.

Претплату за *Нову Искру* и све рукописе треба слати власнику и уреднику. —

Дужну претплату примаћемо до 10. јануара, када ћемо завршити јаван извештај о дужностима, који ћемо штампати у 1. броју за 1901. годину. Нека нам за овај корак нико не замери, јер он не потиче из намере да се икоме нашакости, већ је само жеља да сачувамо *Нову Искру* од бесплатних претплатника у новој 1901. години.

Власништво „Н. Искре“.

„НОВА ИСКРА“ излази сваког 16. у месецу. — Цена: на год. 16, по год. 8, четврт год. 4 дин.; ван Србије год. 10 фор. или 20 дин. у злату. — Претплата и све што се тиче администрације шаље се Р. Ј. Одавићу, власнику „Нове Искре“, Љубињска ул. бр. 8.

Власник и уредник Р. Ј. Одавић.

Милош Велики — Штампарија Бојовића и Митића (Кн. Спом. бр. 35.)